«توحید مفضل» کتابی حقنده

(علم وادب اهللرینه)

«روی محمد بن سنان حدثنی المفضل بن عمر قال کنت ذات یوم بعد العصر جالسا فی الروضة بین القبر والمنبر» دیه باشلانمش «توحید مفضل» اسملی عربچه بر کتاب وار. بو کتابدن ایلك وقتلرمده اوشبو مملکتده یازلمش متعدد نسخه‌لرینی کورگانم وار ایدی. بزنك بو مملکتمزگه مرتضی حاجی (آثارده ۲۹ نچی عدده مذکور آدم) ایله داغستاندن کلدیکی ظن ایدلنه‌در. اسلام کتابلرینك بردن برخزینه‌سی حکمنده اولان خدیو کتبخانه‌سنده‌ده بو اثرنك یوق ایدیکی معلوم اولدی، آوروپا کتبخانه‌لرنده اولنه‌چغی ده شبهه‌لیدر.

اسلام مملکتلرینك برنده معتبر عالملردن بر ذات، خصوصی مکتوب یازوب اوشبو کتابدن نسخه یازدروب یبارومنی اوتنه‌در. هم‌ده مکتوبنده: «اعلم ایدکم الله بسره الخفی ان لی فوادا یذوب شوقا لرؤیة هذا الکتاب ومطالعته به احتراما لراویه» دیه‌در.

مفضل بن عمر ایله محمد بن سنان هر ایکیسی امام محترم جعفر الصادق حضرتلرینك پك یاقین آدملری اولدیغی ایچون اوشبو عالمنك مذکور سوزی اورننده ایدیکنده شبهه یوق.

اوشبو کتابدن ایسکی بر نسخه اوزمده وار (کچن ییل برادر محترم میان عبدالاول افندی هدیه ایتمشیدی، جزاه الله خیرا) فقط بر قدر یاکلشلی. بو حالنچه کوچرتوب یباررگه جسارتم یتشمیدر.

کتبخانه‌لرنده اوشبو اثر اولان ذاتلردن اصل نسخه‌سینی نه حق‌غه صاتاچقلرینی یاکه نسخه کوچرتوب یبارمك ایچون نه قدر صورایه‌چقلرینی بیان قیلوب آچیق مکتوب‌گنه اولسه‌ده کوندرمکلرینی رجا ایده‌مز. علم خدمتی اولدیغندن انشاء الله بو رجامز اعتبارسز قالماسه کرك. آدرس اورنبورغ شهرنده «شورا» اداره‌سی.

رضاء الدین بن فخر الدین

اداره‌دن:

«برکته» قویه‌سنده امام طاهر افندی‌گه: سؤالگزنك جوابی، اوشبو کونلرده طبع اولنه‌چق «کتب سته ومؤلفلری» نام اثرده ذکر ایدلنور.

- ادبیات عربیه، محمد علیه السلام رساله‌سینی انتقاد یکاترینبورغ شهرندن کلمش «یوبیلی» حقنده، اسمنده اولان مقاله‌لر، تقریض بابی وبونلردن باشقه کوب مکتوبلر، اورن بتدیکی سببلی بو عدددن قالدیلر.
- قارعالی‌ده خیرالله حضرتلرینه: „رحمت الهیه مسئله‌سی“ اسملی مقاله‌گز ۵ نچی عدده باصلسه کرك.
- فیض الرحمن افندی جهاندار وف‌غه: مکتوبگز اوز نوبتی ایله باصلور.
- عمر افندی القراشی‌غه: مقاله‌گز باصلنه‌چقدر.
- احمدشاه افندی میرزاکاییف‌گه: اورن آزلغی سببلی «شورا» ده مرثیه‌لر باصلمیدر.
- چواچك شهرنده سوداگر ح. بریشوف افندی‌گه: سؤاللرگز باصلمیدر. قصدگز گوزل ایسه اول آدمنك طوغری اوزینه مکتوب یازگز.
- «اوفا» دن کلمش „عصب مسئله‌سینه عائد“ اسملی مقاله „قوستانای“ دن کلمش «گل آسراو» مقاله‌سی اوشنداق „امام غزالی رساله‌سینی انتقاد“ مقاله‌سی کیله‌چك عدده باصلورلر.

آسترخان شهرنده آیده ایکی مرتبه چغا طورغان

„معارف“

ژورنالینه آبونه قبول ایتولنه‌در. سنه‌لگی ۳ ویاروم سنه‌لگی ۲ صوم. آدریس: استرخان. «معارف» اداره‌سی.

„چولپان“

استانبولده آچیق ترکی تیلنده آیده ایکی مرتبه چیغا طورغان غزته‌در.

سنه‌لگی ۲ صوم ویاروم سنه‌لگی ۱ صوم.

آدرس: استانبول سلطان حمام دیقرانیان «چولپان» اداره‌سی.

شرق کتابخانه‌سی

صاحبی: احمد اسحاقی

اورسق شهرنده

سنه تأسیسی ۱۹۰۶

Адресъ: *Орскъ*, Оренбург. губ.

Ахмеду Исхакову.

«شرق کتابخانه‌سی» نده مصر - استانبول - هند -
بیروت مطبوعاتی کلیتلی صورتده موجوددر.
مکتب ومدرسه‌لر ایچون هر فندن، هر تورلی درس
کتابلری، کوبلب آلغوچیلرغه غایت آرزان بها ایله کوندرلمکده‌در.
مفصل «اسامی الکتب» بوش یبارلور.
زادانکه‌سز نالوژ ایله یبارلماس. بر سپارش (زاکاز)
نڭ دورتدن بری قدر زاداتکه یباریلورگه تیوشلی.
پوچته مصارفی آلوچیدن.

«وقت» مطبعه‌سنده

هرتورلی کتابلر، خط و اسچوط بلانقه‌لری،
کانڤیرتلر، طوی وضیافت ایچون زاپیسکه‌لر،
تبریك هم ویزیت کارتوچکه‌لری نفیس
وگوزل روشده اشلنه‌در. چیتدن صورا-
توچیلرغه تیز مدتده اشله‌نوب یباره‌در.

آدرس:
Оренбургъ, Редакція газ. „ВАКТЪ“

«ملا نصرالدین»

ژورنالی نڭ دورتنچی سنه‌سینه آبونه
دفتری آچیلدی:

قیمتی: یلغه ۵ صوم، ٦ آیغه ۳ صوم، ۳ آیغه ۱ صوم ٦۰ تین.
«ملا نصرالدین» هفته‌لك بولوب اسلام عالمنده‌گی کولکی
ژورناللرنڭ اڭ گوزلی‌در. مسلکی نڭ حریتی، همده
فرقه نزاع لرندن اوستون طورووی، اسلام عالمنده‌گی
جراحتلرنی بیك توز تعیین ایتووی ایله ممتازدر.

Адресъ: Тифлисъ, „МОЛЛАНАСРЕДДИНЪ“

«کریمف، حسینف شرکتی» اورنبورغ هم اوفاده

ایڭ زور مطبعه

پار وایلیکتریك اشلی طورغان مطبعه‌لر آراسنده
ایڭ زورسی هم هر تورلی مطبعه اشلرینی آرزان،
یخشی، نفیس وپخته ایتوب اشله‌وچیسی، هیچ
شکسز «کریمف حسینف» شرکتینڭ اورنبورغده‌غی
مطبعه‌لریدر. مطبعه‌نڭ اوفا شعبه‌سی‌ده اشلرینڭ
گوزللگی ایله مشهوردر.
هر تورلی کتاب گازیته وژورناللر، تورلی
بلانکه‌لر، کانتور کنه‌گه‌لری، نیندیگنه تلده
بولسه‌ده، عدل قیمت برابرنده تیزلك ایله یاخشی
ایتوب اشله‌ب بیرله‌در.
باصدراچق نرسه‌لری طوغروسنده بهاصوراب یازغان
کشیلرگه اسمیته بوش کوندریله، اوچ تینلك مارکه
کوندرگان کشیلرنڭ سوآللرینه جواب بیرله‌در.

ایڭ مکمل کتبخانه

«کریمف، حسینف شرکتی» نڭ اورنبورغ
هم اوفاده‌غی کتبخانه‌لری روسیه‌ده‌گی اسلام
کتبخانه‌لرینڭ ایڭ مکملی دییورگه لایق کتبخانه
لردر. روسیه‌ده طبع ایدلگان کتابلرنڭ هر
قایوسی بو کتبخانه‌لرده موجود اولدیغی کبی، مصر،
استانبول وبیروتده نشر ایدلگان کتابلرنڭ ده
انواعسی موجوددر.
مکتب کتابلرینڭ هر تورلی نوعلرینی و ییڭل
اصولده ترتیب ایدلگانلرینی اوشبو کتبخانه‌لرده گنه
طابارغه ممکندر. بهالر آرزان اولوب سپارشلرنڭ
هر قایوسی وقتنده بیك دقت ایله کوندریله‌در.

= مکمل اسامی کتب بوش یبه‌ریله =

ОРЕНБУРГЪ / УФА یاکه } Т-ВУ „КАРИМОВЪ, ХУСАИНОВЪ и К°“.

«وقت» اداره خانه‌سینك اوز مطبعه‌سنده نفیس روشده اعلا کاغدکه باصلوب چققان توبانده‌گی اثرلر اداره‌ده هم مشهور کتابچیلرده صاتلمقده‌در: اداره‌دن یوزلب آلوچیلوغه مخصوص اسکیدکه قلنور. آدرس: Оренбургъ, редакція газ. „ВАКТЪ“

ایکنچی مرتبه باصیلوب چقدی:

رحمت الهیه مسئله‌سی

رحمت الهیه‌نك عمومیتی مسئله‌سی محترم موسی افندی بیگییف‌نك قوزغاتوی ایله کوتاریلوب هر یرده منا- ظره و تورلی قیل قال‌لرگه سبب بولمش ایدی. حقیقتنی ایضاح ایچون محررمز رضاءالدین حضرت بو مسئله‌ده علماء کرامنك اثرلرن تفتیش قیلوب مشهور مجتهد «ابن القیم الجوزیه» حضرتلرینك «حادی الارواح» کتابنده‌غی بو خصوص‌نی جامع فصللردن اقتباس همده اوز طرفندن بیك مفید شیلر علاوه ایتوب بیك قیمتلی بر اثر میدانغه کتورمش. برملب ۱۰ تین؛ پوچته ایله ۱۲ تین.

محمد علیه السلام

اثر: رضاءالدین بن فخرالدین. الك معتبر اصللردن آلنوب یازلمش بر اثر بولدیغی جهتندن هر کم ایچون؛ خصوصا مکتب‌ده باлالرغه اوقتور ایچون، غایت موافق بر اثردر. هر کم آکلارلق صورتده پیغمبرمزنك حیاتی، نبوتی و اشلری بیان قیلنمشدر. نفیس صورتده، بویاولی رامکاده باصلغان؛ غایت یاخشی کاغدده. حقی ۲۰ تین، پوچته ایله ۲۴ تین.

تاریخ اسلام

استانبولده مکتب سلطانی مأذونلرندن عثمان جلیللر اثری. ابتدائی ورشدی مکتبلرده اوقوتمق همده بولای مطالعه ایدوب فائده‌لنمك ایچون غایت آچیق ترکی تلده «تاریخ اسلام» ۲نچی مرتبه باصلوب چقدی. حقی ۱۸ تین پوچته ایله ۲۲ تین.

جغرافیای عمرانی

گیمنازیا وریالنی مکتبلرده درس ایتلوب اوقتولا طورغان درس کتابلرندن استفاده ایله فاتح کریموف و نورالدین آغه‌یف طرفندن ترتیب ایدلگان بو جغرافیا کتابی اوز تلمزده برنچی مرتبه اوله‌رق باصلمشدر. تلی آچیق، افاده‌سی یکل، مکتبلرده درس کتابی اوله‌رق قبول ایتلورگه بیك مناسبدر. معلملر بر مرتبه بو کتاب ایله طانشسه‌لر آلوب اوز شاگردلرینه تدریس ایته‌چکلری و فائده‌سی کوب کوریله‌چگی شبهه‌سزدر، نفیس روشده باصلغان و ۱۰۰ بیتدن آرتق اولان بو کتابنگ بهاسی بره‌ملب ۳۰ تین، پوچته مصرفیله ۳۶ تین.

ترویسکی علماسی و اصول جدیده

اصول جدیده‌نك شرعا وعقلا مقبولیتی هم آنك سلفلر اصولی ایدیگی حقنده، باشنده مشهور الشیخ زین الله النقشبندی حضرتلری بولدیغی حالده، ترویسکی علماسینك امضاسیله اعلام نامه، عمومی نصیحت هم «وقت» طرفندن قوشلغان بر مقدمه‌دن عبارت آچق ترکی تلده بر رساله اولوب گوزل روشده ۲نچی مرتبه باصلوب چقدی. بهاسی ۵ تین یوزی ۳ صوم.

ТИП. ГАЗ. „ВАКТЪ“ ВЪ ОРЕНБУРГѢ.

سنه ۳ عدد ٤

صفر ۱۸ سنه ۱۳۲۸ فیورال ۱۵ سنه ۱۹۱۰

مشهور آدملر والوغ حادثه‌لر

بلاذری

اسلام مؤرخلرینڭ معتبر ومقدملرندن بری بلاذری اولوب بونڭ اسمی احمد بن یحیی بن جابر بن داود وکنیه‌سی‌ده ابو بکر(۱) ایدی. هجرتدن ایکنچی قرن آخرنده دنیاغه کلوب «بغداد» شهرنده تحصیل ایتدی واوشبو شهرده معیشت أیلادی.

بلاذری پك کیك، معلوماتلی وایرکن قلملی بر عالم اولوب معنالی تعبیرلرگه مقتدر ایدی. تحصیل کمالات ایتدیکی صوڭ بیوك بر اسلام تاریخی تألیف ایدرگه کرشوب بتون عمرینی اوشبو یولده صرف أیلادیکی مرویدر. بلاذرینڭ اقتدارلی بر ذات اولدیغینه دلیل یوزندن شول کفایت ایتسه کرککدرکه تاریخنی درست وبی طرف اولرق یازدیغی حالده هیچ بر خلیفه‌نی وامیرنی آچیغلاندرمامشدر. حالبوکه بو وقتلرده خلیفه‌لرنی آچیغلاندرمقدن احتیاط ایدوچیلر، اثرلرنده خلیفه‌لرنی مدح ودشمنلرینی ذم قیلورغه مجبور اولورلر ایدی. فقط عباسیلرنی خلافت منصبی ایله توصیف ایدوب عمر بن عبدالعزیزدن باشقه اولان امویلرنی مجرد اسملری ایله‌گنه یازمقی کوزگه کورلوب طورر، لکن بو قدرشی الوغ عیبلردن دگلدر.

(۱) بعضیلر بونڭ اسمینی علی وکنیه‌سینی‌ده ابو جعفر دیه وبعضیلر ابو العباس دیمشلردر.

بلاذری عباسی خلیفه‌لردن المتوکل قاشنده اعتبار قازانوب شول درجه‌گه ایرشمشیدی‌که حتی المتوکل، بلاذریدن باشقه آشامش آشنده لذت تابماز اولدی. المتوکل صوڭنده المستعین خلیفه حضورنده‌ده مقبولیت کسب ایتدی. المستعین صوڭنده خلافت کرسیسنه چیقمش المعتز هم بلاذرینی اعتبارنده طوتدی حتی بیش یاشنده اولان اوغلی عبدالله‌نڭ تربیه و تعلیمی ایچون بونی تعیین أیلادی. ابن المعتز دیه شهرت اولمش اوشبو شهزاده‌نڭ بیوك ادیبلر جمله‌سینه کرمکی حقنده بلاذری تربیه‌سینڭ هم بر قدر دخلی اوله‌چغی ظن ایدلنور (۱). بلاذری طرفندن یازلمش تاریخلرده الڭ صوڭ مذکور اولان خلیفه اوشبو «المعتز» در.

بلاذری تاریخ فننده متخصص بر ذات اولدیغی کبی بلیغ بر عرب شاعری ایدی (۲). لطیفه

(۱) ابن المعتز، مشاهیر ادبا وشعرادن صانالوب حتی بنو هاشمده بونڭ مثلی کلمامشدر دیبورلر. ۲٤۷ ده دنیاغه کلوب ۲۹٦ ده مقتول اولمشدر. قتل ایدلدیکی وقتنده ارتجالا سویلامش شعرلریده غایت سلیسدر. عباسیلر ایچنده بر تاولك مدتی خلیفه اولوب طورمش ذات اوشبودر. دیوان شعری وبر چوق تألیفاتی وار ایدی.

(۲) حقنده سویلامش اولدیغی بر شعرینه مکافات اوله‌رق المستعین خلیفه یدی بیڭ آلتون یباردیکی وعمری اولدقچه معیشتنی تأمین ایتدیکی مرویدر. فوات الوفیات. ج ۱ ص ۷.

سویلاوچی اولدیغندن کوب هزلیاتی اولمش ایسه‌ده بونلردن پك آزی‌غنه سلامت قالمشدر. بونکله برابر الڭ معتبر حدیث عالملرندن معدوددر. عالملری مدح بابنده الڭ ساران اولان ذهبی، بو ذاتنی مشهور ابو داود السجستانی طبقه سندن صانامش و مدح علامتی اولان «حافظ اخباری» صفتلری ایله یاد ایتمشدر (۱).

کاتب الواقدی وابو عبید القاسم بن سلام کبی بیوك ذاتلردن اوقودی، «الفهرست» صاحبی اولان ابن الندیم و « الخراج » کتابی صاحبی اولان جعفر بن قدامه وغیرلر بونڭ شاگردلرندن ایدی.

بلاذری تحقیق وتفتیش‌ایله یازمق طوغروسنده امتیاز کسب ایتمش مؤرخلردندر. خبر ییغمق طوغروسنده بغدادده اولان برنچی طبقه عالملرینی اختیار ایتمشیدی فقط صوڭره‌دن بونلر خبری ایله‌گنه قناعت ایتمادی بلکه واقعه‌لر اوْلان یرلرده سیاحت ایدوب هر برینی اوز کوزندن کچردی.

بلاذری بتون عمرینی تألیف وتصنیف یولینه فدا ایدوب طوتاشدن علم خدمتی ایله شغللندیکدن صوڭ کیناتدن بر قضاغه اوچرامشدر.

غیر قصدی صورتده بر وقت «بلاذر» اسمنده اولان معروف بر اورلقنی کوبلك اوزرنده یوتدیغنده بوندن متأثر اوله‌رق عقلینه خلل کلدی. حتی بعض وقتلر بغاولاب قوبارلر وخسته خانه‌لرنده یاتقررلر ایدی. اوشبو خسته‌لگندن شفاتابا آلمای شونڭ ایله دنیادن اوتدی. ایشته اوشبو واقعه سببندن شاگرلری ومعاصرلری غریق حسرت اولمشلردر. « بلاذر » قربانی اولدی معناسینی خاطرده طوتمق قصدیله احباب واقرانی «البلاذری» دیه تشهیر ایتدیلر. یوقسه سلامت وقتنده بویله بر شهرتی یوق ایدی (۱).

فرنك عالملرندن «دیه جون» اسملی ذات «فتوح البلدان» کتابنه لاتینچه یازمش اولان مقدمه سنده بلاذری حقنده دیور:

«بلاذری ترجمهٔ حالی ایله آشنالغمز لازم درجه ده دگلدر. بونڭ ترجمه‌سی حقنده یازلمش اثرلر تلف وضایع اولوب بتدیکلری سببلی تفتیشلرمزدن، امید ایتدیکمز قدر نتیجه‌لر چیقمادی. آنچق مقریزی قلمی ایله یازلدیغنی ظن ایتمکده اولدیغمز بر عربی یازمه اثرنی لایدن ـ کتبخانه‌سندن تابدق. بونده ایسه بلاذری حقنده خیلی شیلر واردر. ایشته بلاذری ترجمه‌سینی اوشبو اثردن بر قدر اوگرنمك میسر اولدی. اوز زماننده بلاذری محترم عالملرنڭ بری اولوب معاصرلری، بونڭ قدرینی بیلورلر ایدی. واقعا فتوح البلدان ـ کتابی بو ذاتنڭ عالیجناب وجدی بر عالم اولدیغنی وهر سوزینی تدقیق وتحقیق میزانندن کچروب یازدیغنی کوسترر. بلاذری اثرندن استفاده ایتمش نمسه عالملرینڭ بری: ـ بلاذری ذوقی سلامت اولان مصنفلردندر واهمیتلی شیلرنی انتخاب ایتمك طوغروسنده ده باشقه‌لردن ممتازدر ـ دیور. نمسه عالمینڭ بو شهادتی یرنده ایدیکنده شبهه یوق. فقط بنم ظنمه کوره بلاذری حقنده بو مدح آزدر. بلاذرینڭ قدیم عراق حقنده یازلمش شیلری پك اهمیتلی وبونڭ اوستنه ده تحقیق‌گه مبنی اولدیغندن دخی زیاده مدح ایدرگه تیوشلی ایدی. اسلاملر طرفندن فتح ایدلمش شهرلر واقلیملر حقنده قسقه یازدیغی ایچون بلاذرینی عیب قیلورغه اورن یوق. زیرا بو ـ فتوح البلدان ـ کتابی اوزون بر اثرندن اختصار ایدلنوب یازلمشدر. احتمال که اوزون اثرنده بوشیلر حقنده لازم درجه ده تفصیلات ویرمش اولور. ـ فتوح البلدان ـ اسلامنڭ اولگی عصرینی یوز به‌یوز کوستره‌چك بر کوزگی اولوب، بونڭ ایله طوغری کورمك ودرست بر فکر پیدا ایتمك ممکن اولور. اوشبو کوزگی‌گه کوز صالوچیلر، اسلام دولتینی تأسیس ایدن ایکنچی خلیفه عمر (رضی الله عنه) نڭ فضائل اسلامیه‌نی جامع، عاجز وضعیفلرگه شفقتلی، دشمنلرغه سیاستلی، ریاسز تواضعلی، مداهنه‌سز، اقتصادغه رعایت ایدوچی، آدملر قوللرنده

---

(۱) تذکرة الحفاظ . ج ۳ ص ۱۰۸.

(۲) اویله ایسه محدث ابو محمد احمد بن محمد ابن ابراهیم الطوسی‌نڭ «البلاذری» دیه شهرتینه سبب نه اوله‌چقدر؟ بو ایکی بلاذرینی بربرندن تفریق ایچون بو یرده ترجمه‌سی یازلمشنی «الکبیر» ومحدثنی‌ده «الصغیر» دیه توصیف قیلورلر.

اولان شیلرگه طمعسز، اسراف ومعناسز زینتلرگه التفاتسز، اصحابینی وخصوصا شهر خلقلرینی ظالم ومستبدلردن حمایت ایدوچی بر ذات اولدیغنی کوررلر. اوشنداق مدنیتدن وهر تورلی صناعت وقوراللردن محروم، محاربه علملرندن معلوماتسز اولان عرب واسلام بهادرلرینڭ شول عصرنڭ اڭ مدنیتلی وعلملی اولان فارس وروم عسکرلری قارشولرنده جن غیرتی ایله صوغشدقلرینی واسلام دیننی نشر ایتمك طوغروسنده هیچ شیلرنی قزغانمادقلرینی بیلوررلر» (١).

ایشته بلاذری وآنڭ ده «فتوح البلدان» نام اثری حقنده فرنك عالمینڭ فکری اوشبودر. بزم اوشبو مملکتمزده واوشبو عصرمزده ده اوزلرینه «عالم» عنوانی ویروچیلر وارلغی ایشدلنه‌در. فقط بونلرنڭ فکرلری نه‌دن عبارت اوله‌چغی بزه معلوم دگل. کوبسینڭ بلاذری ایله فتوح البلدان اسمندن ده خبری یوقدر دیور اولسه‌ق احتمال که جانلری آغرر.

بلاذرینڭ معلوم اولان تألیفلری بونلردر:

١) **فتوح البلدان**. بونڭ حقنده یوقاریدن بیروسویلاب کلدك. اوشبو اثر اڭ ایلك مرتبه دیه‌جون اجتهادی ایله ١٨٦٤ دن ١٨٦٦ تاریخنه قدر ٣ جلدده «لایدن» شهرنده طبع اولندی. دیه‌جون بونڭ باشینه لاتینچه اوله‌رق بر مقدمه ده یازمشدر. یوندن صوڭ اهلوارت نام مستشرق اعتناسی ایله ١ جلدده «غرایفسوالد» شهرنده ١٨٨٣ ده طبع اولنمشدر. نهایت بتون آوروپا عالملری آراسینه تارالوب بتدیکی صوڭ ١٩٠١ تاریخنده مصرده اولان «شرکة طبع الکتب العربیه» طرفندن ٤٨٠ بیتلك «الموسوعات» مطبعه‌سنده طبع ایدلندی. بو کتابنی بلاذری باشقه بر تاریخ کتابندن اختصار قیلدیغی واصلی ده قرق جلد قدر اولدیغی روایت ایدلنور.

٢) **أنساب الاشراف**. بو اثر ١١ جزده اوله‌رق ١٨٨٣ تاریخنده مستشرقلر طرفندن «لیپسغ» ده طبع اولنمشدر.

٣) **کتاب القرابة**. بو اثرنڭ طبع ایدلدیکی معلوم دگل، قول یازمه‌سندن بر نسخه «برلین» کتبخانه‌سنده اولندیغی روایت ایدلنور.

٤) **ترجمة عهد اردشیر**. بو کتابنی فارسی لساندن منظوم اوله‌رق عربچه‌گه ترجمه أیلامشدر. دنیاده نسخه‌سی وارمیدر یوقمیدر؟ معلوم دگل.

بلاذری «فتوح البدان» ده: «شام مملکتینڭ دیوانی (حکومتنڭ رسمی دفترلری) رومیچه یورتولنور ایدی. عبدالملك بن مروان زماننده ٨١ نچی ییلده عربچه‌گه نقل اولندی (١) اوشنداق عراق دیوانی فارسی لساننده یازلنور ایدی حجاج بن یوسف طرفندن عربچه‌گه کوچرلدی، اولگیسی ایچون طوتلمش مصرف یوز سکسان بیڭ آلتون اولدی» دیور.

بلاذری عقل خسته‌لگندن شفا تابا آلمادیغندن ٢٧٩ — ٨٩٢ تاریخنده وفات اولمشدر.

---

(١) علی بهجت افندی اثرندن آلندی.

(١) ص ٢٠١.

«شورا» نڭ سؤالی:

«عشق» کلمه‌سینڭ قرآن شریفده ذکر اولنمادیغی معلوم. حدیث شریفده ذکر اولنمشمیدر؟ اولنمش ایسه قانغی «اصل» ویاکه «مسند» ده ذکر ایدلمشدر؟

مقالەلر :

بخارا مملکتی

اگر بخارا مملکتی ترتیبلی ، قوتلی ، منتظم ادارەلی بر حکومت قولنده بولسه اوشبو کونلرده آنک سنی وشیعی‌لر آرەسنده چققان نزاع غه زور اهمیت‌ده بیرلماس‌ایدی. چونکه موندی حاللر باشقه مملکتلردەده بولوب طورا .

فقط حاضرگی بخارا حکومتی‌نک احوالی بیك نچکه‌در. بونده آزغنه حرکت نگده زور نتیجەلری وبخارانك استقبالینه مهم تأثیری بولو احتمالی بار. شول سببلی بخارا احوالی حقنده بر آز تفصیلراق یازارغه تیوش طابامز.

برنیچه یوز یللر ئلك دنیانك الڭ کوچلی، بای ومدنیتلی مملکتلرندن صانالوب بحر خزر بویلرندن پامیر یایلالرینه چه صوزولغان بیوك بخارا خانلغی حاضر ۲۰۰ ملڭ مربع چاقرمغنه یرلی، کوچسز ، فقیر وضعیف بر مملکت بخارا اوچ یاغندن روس‌طوپراغی ایله قامالوب آمودریا، سمرقند وفرغانـه ولایتلرینه تیه ؛ یالکز جنوبدن افغانستان ایله چیکده‌ش بولوب غرب حدودینك‌ده آزغنه بر قسمی خیوه ایله اورتاق در . بخارا دولتی‌نك ئلککی کوب یرلری برەم برەم روسیه طرفندن آلندیلر وروس اوبلستلرینه‌أیلاندیلر.

بخارا مملکتی‌نك احوال طبیعەسی

احوال طبیعەسی ایله بخارا ایکی بیوك قسمگه آیریلادر. شرق قسمی طاغلق بولوب دائما قار ایله قاپلی تپەلری کوب، الڭ مشهور طاولری : آلای ، حصار، حضرت سلطان، قاره توبه، بایصون طاو هم باشقەلردر. بو طاو آرەلرنده کشی اوتـه آلماسلق یرلر طولوب یاتا؛ بعضا دیگز سطحندن ۱،۷۰۰ صاژین بیوکلکده طاو آرەسی یوللری اوچراشدرغالیدر. بو طرفلرینك هواسی قشلرن بیك صالقون بولسەده جای کونلرنده بیك ملایم ، بیك آزغنه بولغان وادیلری منبت هر تورلی نازك یمشلر اوسدره طورغان. بخارا مملکتی‌نك وترکستاننك‌ده همه زور نهرلری شوشی طاولر باشندن آغوب توشەلر.

شرقی بخارا طاولری غربگه طابا کیتکان صایون تەبەنەکلەنە بارەلر، الڭ نهایت بخارانك اورطەسنده تیپ تیگز دالا وباصولرغه أیلانەلر. طاو آرەلرندن گوژلەب آقغان یلغه وگرله وکلر بونده زورغنه نهرلر تشکیل ایتوب تیره یاقنی صولیلر. بو اورنلر بخارانك آول وشهرلری الڭ کوب، طوپراغی منبت، هواسی حفظ صحتکه زیانسز اورنلریدر. لکن بوندی یرلر آز: بتون بخارانك منبت ومعیشتکه صالح یری باری اون ایکیدن بر الوشی گنەدر. مملکتنك خیوه وزاقاـ سپی‌غه یاقنلاشقان غربی الوشی ایسه قشن بیك صالقن، جایلرده چدااماسلق اسسی بولغان طوزلی قوم چوللرندن عبارت بولوب بونده طوررلق توگلدر.

مملکتنك اورطەسنده‌غی منبت قسمی «زرفشان» نهری ایله صولانادر. آرال کولینه قویغان «آمودریا» ایله آڭا قویغان آب حصار، آب سرخ وطوپالاق یلغەلری‌ده بو یرلردن اوتەلر. بخارانك بتون خلقی دیورلك شوشی نهر ویلغەلرنك وادیلرنده طوروب یرلرینی زرفشان‌دن یاق یاقغه قازلغان مگەر چاقرملق قانالاردەغی صولر ایله صولیلر. شرقدەغی طاولر ایله غربدەگی چوللرده ایسه آزماز کوچبه قبیلەلردن باشقه کشی طورمی.

بخارانك هواسی عموميتله قوری؛ جایی اسسی

قشی قسقه بولسه‌ده صالقون بولوب ۳۰ غرادسقه یش یته؛ بعض یللرده غنه هوالر جلی بولوب قش بویی یاگفر یاوا. فیورال اورطه‌سنده یاز باشلانا، مارت اورطه‌سنه‌چه یاگفر یاوا. آپریل آزاغنده اسیلر باشلانوب قرلرده‌غی اوله‌نلرنی کویدره‌لر..

بو چاقلرده مملکتنڭ غربی الوشنده اوله‌ن ذاتی قالمی؛ بر طامچی یاگفر توشمی؛ سیره‌ك میره‌ك اوچرا-شدرغان کوچبه قرغیزده مالن أیده‌ب شرقده‌گی طاو ایته‌کلرینه یونه‌له‌در.

بو طاو ایته‌کلری اوله‌نگه بای بولوب آنده دائما اوزبه‌ك وقرغیز قووشلری اوچراشدره‌در. بخارا اورمانغه بیك یارلی، بر آز طال، طوپل، آلما آغاچ، طوت، آرچا کبیلردن باشقه نرسه کورلمی. شول سببلی صووقلردن صاقلانو خیلی اوکفایسزدر.

بخارا مملکتی‌نڭ خلقی

بخارا مملکتنده پیرپس بولماغانلقدن خلقینڭ صانی آچق بلنمی. فقط ایکی میلیون یارم حسابلانادر. یوقاریده أیتلگانچه خلقی‌نڭ کوبسی زرافشان بوینه طوره. باشقه یاقلرده بر مربع میلگه ۵۰ کشی کیلگانده زرافشان وادیسنده ٤،۰۰۰ کشی طوردیغی معلومدر. بخارا ایران وتوران مملکتلرینڭ اورطه‌سنده بولغا-نلقدن آنڭ خلقی اوشبو ایکی جنسکه منسوبدر. خوجه‌لق تورانیلر یعنی تورکلر قولنده.

ملت حاکمه اورنینی تورك قانندن«اوزبه‌ك»لر طوتا. لکن بونلر باری ۳۰۰ مڭ‌لب کنه‌درلر. ۲۰۰-مڭ چاماسی صانالغان کوچبه ترکمه‌نلر، ٦۰-۷۰ مڭ قرغیز وقاره قالپاقلرده تورك قانندندرلر.

شهر و آوللرده اوطوروب سودا، هنر وایگنچیلك ایله مشغول بولغان وصانلری ۷۰۰مڭ‌گه یاقن بولغان «تاجیك»لر ایرانیلرگه منسوبلر.

بخاراده بونلردن‌طش ٤۰-۵۰ مڭله‌ب ایرانی، ۱۰ مڭله‌ب یهودی، شول قدروك افغانلی و ۵۰ مڭله‌ب عرب بار. روسلر ۱۸۹۷ ده ۱۲،۱۵۰ گنه ایسه‌لرده حاضر آنڭ ایکی مثلینه یاقندرلر.

تاجیکلر اوزلری ایرانی، تللری فارسی بولسه‌ده مذهبلری «سنی»در. شیعه‌لرگه بیك دشمانلقلری ایله اسملری چقمش ایدی. سیما [черта] لری منتظم، کیلشلی؛ خاتونلری ماطورلق ایله مشهور. اوزلری طریش، اشکه اوستا، فقط آلداقچی وتوبه‌ن خلقلی کشیلر.

اوزبه‌کلر مغوللرگه اوخشیلر. مأمورلر کوبره‌ك بونلردندر. ترکمه‌نلری غیرت وعالیجنابلق ایله مشهورلر، فقط فقیرلر. عربلری فتوحات اسلام زماننده بونده صوغشوب کیلوچیلرنڭ نسلندن بولوب عجملری کوبسی ترکمه‌نلرنڭ ایرانغه هجوملری وقتلرنده آلنغان اسیرلر طقمندندرلر. ایسکی ترکمه‌ن وبخارا خلقی، دائما ایرانلیلر ایله صوغشوب طوروب شیعه‌لرنی کافردن یامان کوره وآنلرنی قل ایتوب آلو صاتونی جائز صانی ایدیلر. شول ناچار روح حاضرگه‌چه قالمشدر. بخارا عجملری ودروز تاجیکلری [۷۵ مڭ کشی] عمومیتله شیعه مذهبنده بولوب باشقه‌لر [یهود وروسلر صانغه آلنماسه] سنیلردر.

بخاراده بر قدر چیگانلرده بار، بخارانڭ رسمی تلی بوزوق فارسیچه؛ لکن اوزبه‌کلر ایله ترکمه‌نلر چغتایچه سویله‌شه‌لر.

بخارا مملکتی‌نڭ اداره‌سی

اگر بخاراغه روسیه نفوذی بیك جاری ایدیگی کوزگه آلنماسه بخارانڭ اداره‌سن «مستقله» آتارغه یاریدر. امیر مملکتده اوزی تله‌گانچه اداره قیلا. تله‌گانن اشلی آلا. معین زاقونلر یوق؛ زاقون اورنینه «شریعت» اساسی طوتیلادر. امیرنڭ «وزیر» اورننده‌غی یاردمچیلری بار. بونلرنڭ الڭ زوریسی واهمیتلیسی شریعت وعدلیه وزیری «قاضی کلان» ومالیه ناظری «قوش بگی»در.

مملکت ٦ ولایت (بك‌لك) گه بولینه. هرولایتنی امیر طرفندن قویولغان وآنڭ طرفندن توشریله طورغان بکلر اداره قیلالر. مملکت اداره‌سی بیك عادی وآنسات بولوب بك‌نڭ بتون خدمتی خلقدن قچقرتوب

نالوغ جیو هم آنڭ معلوم مقدارن امیرگه بیارودن عبارتدر. هر «بك» یانده عائله و ملك نزاعلرن قاراوچی «قاضی» و امیر طرفندن قویولغان مخصوص مفتش بولا. بکلر مخصوص «املاکدار»لر واسطه‌سیله هر کمنڭ کوبمو آشلق آلغانلغینی و کیبتنده کوبمو طاوار، کوبمو آیاقلی مالی بارلغینی تیکشروب طوره‌لر هم وقتی یتدیسه آشلقدن مجبوری صورتده «عشر»نی، مالدن زکاتنی (هر یوز صوملقغه ۲ صوم ۵۰ قلك) آلالر. بتون آشلغی اولچه‌نوب عشری آلنغانچه دهقان (کریستیان) بر پود آشلغن صاتا آلمیدر. املاکدارلر امیردن ژالونیه آلمیلر؛ لکن بای طوره‌لر؛ خلق آنلرنڭ طرناغن آچی سیزه‌در. بونلر دهقانلرنی «عشر»نی آقچه‌لاتا بیررگه قصطاب یوده‌ته‌لر. دهقان کوب چاقده آشلغن بازارغه ایلته آلمیچه بکلرنڭ یاقنلرینه یارم بهاسنه صاتوب توله‌رگه مجبور بولادر.

ایشته شول روشلی جینالغان نالوغنی «بیك» قوش بیگی‌گه بیاره واوسته‌وینه اوزی طرفندن امیرگه قیمتلی هدیه‌لر قویادر. بونڭ بهاسن خلقدن اون الوش ایتوب توله‌ته‌چگن سویله‌رگه‌ده حاجت یوق.

مملکتده عسکرلردن باشقه بره‌وده ژالونیه آلمی؛ سرای مأمورلری امیرنڭ بوله‌کلری ایله یاشیلر؛ باشقه‌لری خلقنی قرقونی برده عیبکه صانامی.

حکومتنڭ بودجه‌تی یوقدر. همه نالوغ امیرنڭ خاص خزینه‌سنه طولا. معارف یولینه خزینه‌دن هیچ آقچه بیرلمی. مدرسه و مکتبلر خصوصی اعانه یاکه وقف ایله یاشیلر. وقفلرنڭ اداره‌سی قاضی کلان قولنده‌در. وقفلر شاگرد وعلم‌دن بیگره‌ك قاضی و مفتیلر کسه‌سن اوسدره‌لر.

جهان دیرلرکه دار ابتلادر
اولوم دیرلر مدار اعتلادر
مریضه طول عمری بر بلادر
نیچون انسان حیاته مبتلادر؟

توحید و علم

۷

اساطیریلر

اساطیر یلرنڭ الوهیت طوغروسنده اولان یالانلری دخی تورلیچه اولنمشدر. بعضیلری: خالق کائنات اولان حق تعالانی کائناتنڭ مخلوقات جمله‌سندن اولان جسملره تشبیه ایدوب تانورلر ایدی. آنلرنڭ بعضیلری حضرت خالقی انسان صورتنده و بعضیلری‌ده اجرام سماویه‌دن قویاش و یلدزلر صورتنده اعتقاد ایتدیکلرندن شوڭا مناسب حاللر ایله قللق قیلورلر ایدی. و بعضیلری ایسه نار نور کبی اولان جواهر جسمانیه صورتنده و بعضیلری دخی حیواناتدن اولان بعض شیلرنڭ صورتنده تانوب نیاز ایدرلر ایدی. حاصل: جهالتلری سببندن حق تعالانی هر تورلی شیده تجلی قیلور اعتقادنده اولوب بوڭا مخصوص اولان: شعائر و مراسم ایله جهنملر، تمثاللر، هیکللر، اختراع قیلدقلری حالده تورلی تورلی آلهه و معبودلره توجه ایدرلر ایدی.

بعضیلری: کائناتدن اولان بعض مخلوقلرنی خالق تعالانڭ صورتنده تانیدقلری ایچون عبودیتلرنی شونلرغه قیلورلر ایدی. مثلا: آسمانده‌غی اجسام منیره و ملائکه عقول و فلانلرنی حق تعالی‌نڭ خاص مخلوقلرندن اولندقلرینی اعتقاد ایله گویا آنلر انسانلر ایله خالق تعالانڭ آراسنده واسطه‌لر شفعا و فلانلر اولوب آنلرنڭ اسملرینه صنملر و هیکللر یابوب عبادت رسملرینی مرافعه قیلورلر ایدی. بناء علیه اول زمانلرده بویله اولان مراسم و شعائرنی اجرا قیلدقلری هیاکل یابمق عمده اولوب حتی‌که: عجائب عالمدن معدود اولان هیکللر و بنالر یابلوب بونڭ سببندن عالمده بر طرز «مدنیت» تعمیم اولنمش ایدی. کرك ایسکی مصر و ایسکی هند، بابل و فرس، فنیکه، و ایسکی یونان و فلانلرنڭ اساطیرلری بوندن عبارت ایدی.

بونلر حضرت خالق حقنده بویله یالان ویا گلش اولان ظنلر ایله اولندقلری کبی دخی آنڭ مخلوقاتی اولان کائنات حقندەده یالان و یا گلش مطالعەلرده اولمشلردر. کائناتنڭ صورت خلقت و تکوینی حقنده بعضیلری ظن قیلمشلردرکه: گویا یرمز یعنی دنیامز دورب بیوك فیلنڭ آرقاسی اوزرنده بولندیغی حالده اول فیللر دخی بر اولوغ قابلو باقەنڭ اوزرنده وقابلو باقه دخی بر بیلاننڭ اوزرنده اولنور ایمش.

ایسکی یونانلرنڭ اعتقادلرنچه: یر بر دائرەنڭ شکلنده بولنوب اول دائرەنڭ مرکزنده یونانستان اولندیغی حالده یالگز آق دیگز ایله قاره دیگزنڭ ساحللرینی احاطه قیلەچق قدردن عبارت ظن قیلنور ایدی. آنلر دخی بو دائرەنڭ اطرافنده اولوغ بر نهر اولوب وفات ایدنلرنڭ روحلری اول نهردن کچرلر دیو اعتقاد قیلورلر ایدی.

بعضیلری: یرمز بر اوگوزنڭ اوستنده اولنوب اول دخی بالق اوستنده اول دخی دیگز اوستنده اول دخی ییل اوستنده دیمشلر.

ایسکی عبرانیلر: یرنی بر آز توسیع قیلدقلری حالده جزیرة العرب ایله ایراننڭ جهت غربیەسنی بیلور ایسەلرده آوروپا قطعەسندن اولان آق دیگزنڭ ساحللرندن باشقەنی بلمازلر ایدی. قاره دیگزنی یرنڭ کنارینه قدر اوزانور بر بحر محیط دیو ظن قیلورلر ایدی.

بعضیلری: یر کنارسز وپایانسز اولدیغنی اعتقاد قیلدقلری حالده یرنڭ مسکون ومعمور طرفلری بیك محدود اولوب آنڭ اطرافلری نهایتسز فضا اولوب بعد الموت انسانلرنڭ مسکنلری جنت وجهنم دیو اعتقاد قیلورلر ایدی.

خلاصه: اساطیر دورنده اولان امم قدیمەنڭ افکاری هیئت کائنات حقنده بیك غریبدرکه: آنلر دخی کائناتنڭ صورت خلقت وتکوینی عقاید مذهبیەلرینڭ فروعاتندن عد قیلورلر ایدی. هر بر قومنڭ معبودلری وآلهەلری حقنده اولان: اساطیر غریبەسی اقتضاسیله کائناتنڭ صورت تشکلی لازم اولوب بو دخی مسائل اعتقادیلرندن اولنور ایدی. معبودلری کائنات جملەسندن اولدیغندن آنلرنڭ نه صورتده ونه حالده اولدقلرینی تصور قیلمق کائناتنی دخی برر هیئت ایله تصویر قیلمقغه باغلو ایدی. بناء علیه ایسکیلرنڭ مدنیتلریده بو اساسقه قورلمش ایدی.

اساطیریلرنڭ افکار واعتقادلری حضرت خالق وکائنات حقنده بویله باطل ویا گلش اولدیغی کبی معرفت نفس واحوال انسان حقندەده باطل اعتقادلرده اولدیلر. آنلرنکچه انسانیت، ظاهر صورتدن عبارت اولوب آنڭ کمالی قهرمانلق وشجاعت، کهانت وفلان کبی صفاتلرنڭ ظهوری صانالور وآنده گیزلو اولان حکمتلر وآنده مودع اولان اسرار ربانیه و فضائل فطریەلر ملاحظه قیلنماز ایدی. بوڭا موافق طریق ایله هیچده حقیقی تربیه اصوللری بولنمایوب آنلرنڭ تربیەلری فقط قهرمانلق کاهنلق وفلانلق اصوللرنچه اولور وقوانین نفسیه ومدنیەلریده بو اصوللرده بنا اولنور ایدی. شونڭ ایچون ایسکیلرنڭ حکومت وسیاستلری قهرمانلق جهانگیرلك قاعدەلری ایله اولنوب اساس مدنیتلری دخی یوقاریدەغی کبی خرافات و اباطیل اولنور ایدی.

حالبوکه ایسکیلرنڭ بویله یالان ویا گلش اولان اعتقادلری آنلرنڭ انسانلق عالمنده طفولیتده اولنوب انساندن مطلوب اولان حکمت ربانیەدن: معرفت خالق ومعرفت کائنات، معرفت نفس بابلرنده بصیرتلری آچلمادیغینه دلیل اولور.

حالبوکه: انسانلرنڭ بویله مطلوب اولان وظائف طبیعیەلری وفضائل فطریەلری انبیاء کرامنڭ واسطەلق ایتمکلری ایله تعلیم الهی بوینچه آچلوب مذکور فضائل فطریه ووظائف نوعیەلرینی محافظه قیلمقلری ایچون، قانون الهی اولان دینلر ظاهر اولمشدر. دینلر، انبیاء عظام سایەلرنده میدانه چیقدیغی کبی حکمانڭ حکمتلریده انبیا مشکاتلرندن اقتباس ایدلمشدر.

امام و مدرس سرورالدین بن مفتاح الدین

قویروقلی یولدوز

أولّرده هیئت علماسی الله رب العالمین حضر- تلرینك یولدوزلارینی یالـگز بر بیك یکرمی دورت قدرگنه حساب ایدرلر ایدی. یونان کتابلرندن ترجمه قیلنمش هیئت کتابلرینك اکثرنده شو سوز واردر.

قدرت الیله یازلمش کتاب طبیعی یه - یعنی کوکلره- عادی کوز ایله باقار انسان لا اقل یوز بیك قدر یولدوز کوررده، هیئت کتابلرنده یازامش «یولدوزلار (۱۰۲۴) قدرگنه!» سوزندن صوڭ درجه‌ده تعجب ایدر.

تعجبگزی دفع ایتمك ایچون اهل‌کلام- المجسطی، چغمینی کبی کتابلرڭ حاشیه لرندن- انواع تأویللری تمثیللری سزه سرد ایدوب، سزی اقناع ایتمك حقنده قصور کوسترمزلر: «بزم قلمله یازلمش شیلره اینان! قدرت الیله یازلمش طبیعت ده نه اشڭ وار؟ براق!» دیرلر.

کوڭلگزده علمایه بیوك احترامگز وار دگلمی؟

بونڭ تأثیریله سز طبیعتی براقورسز، کوزگز ایله کوراەش شیلری ده انکار ایدرسز، «مناره باشنده یکرمی شم بیك شم قدر کورنور.» ایمش شو مثال ایله سز قلبگزی ده تسکین ایدوب، کوزگزڭ غلط ایتدیگنه ده قناعت حاصل ایدرسز.

هیئت کتابلرینی مطالعه ایدر ایسه‌گز اوزاق تعبلردن صوڭ فکرگزده حاصل اولور: «الله رب العالمین حضرتلرینڭ عالمی بر قاربوز قدر شار ایمش! یولدوزلاری ده قاربوز اورلقلاری قدرگنه ایمش!» اشته شو اولور اهل کلامڭ هیئتی!

«شو عالم وجود سزڭ نظرگزده الله رب العالمین حضرتلرینڭ رحمتی قدرگنه طارمی خلق اولنمش؟» دیسه‌گز، اهل کلام دیه‌چك:

«یتار! المزده وار آرشینلر ایله اولچنمز قدر بیوك بر قاربوز اولسه طارمی اولور؟ یولدوزلاری بر بیك یکرمی دورت قدر اولوب، آراده بری بتون یر یوزینی یاقترتور درجه‌ده نورلی اولسه، آزمی اولور؟ یتار الله ایچون شو بایلق!»

سز دها «قرآن کریمڭ ارشادینه کوره، عالمڭ نهایتی، یولدوزلارڭ ده حسابی یوقدر!» دیه‌چك اولور ایسه‌گز، اهل کلام ینه دیه‌چك: «یوق! قرآن‌ده تأویل واردر! بزم کتابلرمزده یازلمش علملری اوقو! قرآنڭ تأویللارینی اوگرن!»

اشته بو اولور اهل کلامڭ اصولی!

او هیئتڭ، شویله بر اصولڭ تأثیریله قلبگزده حاصل اولور غایت بیوك بر جسارت. سزڭ عقلگز غایت واسع، لکن اللهڭ عالمی غایت طار. کوررسز: علمگز همه عالمی احاطه ایتمش! دورت عنصری، طوقز کوگی، یدی سیاره‌یی، همه یولدوزی اسملری ایله بیلورسز. ایندی نه قالدی؟ «بنم علمم دائره‌سی خارجنده هیچ بر شی یوقدر!» اعتقادی سزڭ قانگزه طامورلاشور. یالان ریا، یالان حیا ایله مستور قالمش غایت بیوك بر مغروریت سزڭ همه وجودگزی استیلا ایدر. شو یالان حیا سزده اولماسه ایدی، سز اوزگزه اوزگزدن ده آغیر لقبلری طاقار ایدیگز. لکن یالان ریا برکه‌سیله اویله لقبلری اوز لسانگزله اوزگزه اسناد ایتمکدن اوتانورسز؛ باشلارسز استاذگزی مدح ایتمیه: «العلامة المطلق» - «بحر العلوم والفهوم» - «قاموس المعارف والحقائق» کبی لقبلرڭ هیچ بری قالماز، ویرورسز استاذگزه، میراث اصولیله دعوی ایدرسز اوزگزه.

مطولی حفظ ایدوب، «رئیس الادبا» اولمش سن دگلمی؟ بیاورسن مجازی، بیلورسن کنایه‌یی. مدح ایدرسن استاذگی، «لادنی ملابسة» اراده ایدرسن اوزگی. ریا پرده‌سی آرقاسنده ایندی مطلوبڭ حاصل اولدی. قلبڭ ده پیدا اولور غایت بیوك بر ارتیاح. همه علومی اوز دائره‌گله باشلارسن تحدید ایتمیه: «متکلم» ایسه‌ڭ، اصول ده اعتقادده اجتهادی تحریم قیلوب تکفیر ایدرسن مخالفلرگی. «فقیه» ایسه‌ڭ، اوز مذهبڭ ده حصر ایدرسن شریعت اسلامیه‌یی، اوز اجتهادگله نسخ ایدرسن قرآن کریمله احادیث

نبویه‌یی. «صوفی» ایسه‌ڭ، دیه‌چك‌سن: «ترك آیت ماسوایی!»

الله‌حضرتلرینڭ رحمت الهیه عمومیه‌سی برکه‌سیله قلبڭزه ویرلمش روح ـ قتل اولنمامش ایسه ـ اویله افکارده استبداد پنجه‌سندن سزی خلاص ایدر. کلام عالمندن نجات بولورسز. کیدرسز «افکارده حریت» عالمنه. آلورسز الڭزه لسان الغیب خواجه حافظ شیرازی حضرتلرینڭ دیوانینی، یاخود فیلسوف اسلام ابو العلا حضرتلرینڭ «اللزومیات» اسملی اثرینی. عقلڭز طارلق‌دن نجات بولور. او ساعت سز قاربوز ایچنده دگل، نهایتی یوق فضای خدا ایچنده غایت صاف هوای حریتی تنفس ایدوب، عقلڭزده پارلاق بر نور، کوڭلڭزده غایت بیوك بر ممنونیت حس ایدرسز. کوررسز، خواجه حافظ شیرازی حضرتلری دیمش:

حدیث از مطرب ومی گو! و راز دهر کمتر جو!
که کس نکشود ونکشاید بحکمت این معمارا!

یعنی: سز اوز علمڭزه اعتماد ایدوب، بزه سوز سویله‌مك آرزوسنده اولسه‌ڭز، اویون مجلسلرڭزده‌گی مطربلردن، شرابلردن سوز سویله‌ڭز. لکن، زنهار، طار فکرلرڭزه آلدانوب بزه عالم وجودڭ عجائبلرندن دم اورماڭز. زیرا هیچ بر انسان عالم وجودڭ نهایتی یوق عجائبلرینی تمامیله احاطه ایده‌مه‌مش هم ده ایده‌مز.

«اللزومیات» دیواننه نظر ایدرسه کورر:

اعن باکیاً لج فی حزنه! * وسل ضاحك القوم: مم ابتهج؟
وعالمنا المنتهی کالصبی ـ ـ * ی قیل له فی ابتداء تهج

یعنی: شو عالمڭ نهایتی یوق عجائبلرینه حیرت کوزیله نظر ایدوب، اوزیڭ جهلنه آغلار انسانله‌سن ده برابر آغلا. «همه شیلری بیلورم!» مغروریتیله شادلانمش مسکین‌دن صور «نه‌دن شادلانمش؟» بیچاره مسکین بیلمه‌یورمی؟: «بزم اڭ بیوك فیلسوفمزده مکتب ده الفبا باشلامش صبی کبیدر!»

دها کورر، صوقور ابو العلا حضرتلری دیمش:

مضی الناس افواجاً ونحن وراء هم * وکانوا وکنا فی الضلال نعوم
فیا اذني هل في الذی تسمعینه * من القول الا فریة و زعوم
کأن نفوس الناس والله شاهد * نفوس فراش مالهن حلوم
و قالوا فقیه والفقیه ‌‌‌‌‌‌مموه * وحلف جدال والکلام کلوم
اتوك باصناف المحال، وانما * لهم غرض فی ان یقال علوم

یعنی: شو بر بوزینه انواع ملتلر کاوب کتدی. آنلارده بزم کبی قاراڭلق‌ده سرگردان ایدیلر. الله حقیچون سویله: افترادن گماندن باشقه سوز ایشتمش‌می‌سن؟

کتابلرنده یازلمش سوزلره کوز صالور ایسه‌ڭ، انسانلری عقلی یوق، ضعیف بر وجود خیال ایدرسن. «فلان فقیه!» دیرلر. فقیهلری ایسه، جدال ایدر، باطل سویلر بر آدم اولور. «علم کلام»لری عالم وجودی اوفاق شیلره حصر ایتمکدن، بریڭ عرضنه دیگرینڭ دیننه طعن ایتمکدن عبارت قالور. همه یالانلری سڭا ویرورلر. غرضلری «اشته علوم یالڭز شودر!» دیدرتمك اولور.

شو ایکی دیوان کبی اسکی آثار اسلامیه‌دن انسان حر فکرلری آلورده، کیدر، قوزموغرافیا یعنی رسم السما عالملرینی مطالعه ایدر، کورر:

نهایتی یوق فضای وجودده الله رب العالمین حضرتلرینڭ یولدوزلاری بیڭ دگل، ملیون دگل، ملیاردلار ایله حساب اولنور ایمش. بزم لسانمزده قویروقلی یولدوز نامیله ذکر اولنور «قومته»لار ـ انسان حیرتده قالمازمی؟ ـ اون یدی ملیوندن زیاده ایمش! ممنون اولور: اوچاجق عقلی ایچون نهایتی یوق بر میدان ـ حسابسز حدسز گللر یولدوزلار ایله تزیین اولنمش نهایتی یوق بر بوستان حاضر ایمش کورر. «ربنا! ما خلقت هذا باطلا! سبحانك! فقنا عذاب الجهل!» دعالرینی خالقڭ عظمتی درگاهنه رفع ایدر. اویله بر بوستان‌ده همه عالم انسانیت البته ابدیت طرفنده مؤبد صورتده رحمت الهیه‌ده قالاچقلرینه قناعت حاصل ایدر.

بر کون کلور، رصد عالمنه أول ده معلوم دگل بر قویروقلی یولدوزی اوزینڭ افقنده کورر. او ساعت «الله الذی یخرج الخبء فی السماوات والارض» آیت کریمه‌سینڭ تفسیرینی او قویروقلی یولدوزدن

اوگره‌نوب قالور. شو آیت کریمه‌یی تدبردن حاصل اولمش ثوابی اهل کلام روحنه باغشلارده: النمل سوره‌سنده‌گی آیت سجده‌یی تکرار ایدوب، اللهڭ عظمتی حضورنده مؤبد صورتده سجده ایدر؛ اوساعت مؤمن اولور.

موسی بیگییف.

میشارلر

III

مایلکده یالغش یوللری، تللری واصول مکالمه‌لری.

میشارلر نیقدرده مليلر! اوزلرندن آزغنه آیرم بولغان تاتارلرغه‌ده نق قاتناشاسیلری کیلمی. ذاتا بو، تاتارلرنڭ میشارلرگه حقسز قرین قاراولرندنده کیله بولور. فقط، آنلرنڭ، ملی‌لك یولن طوتوبده جزئی بر نرسه‌لرده تعصب‌گه کیلوب، ملیلك نڭ اڭ نق بر نیگزی بولغان تل مسئله‌سینه اهمیت بیرماولری، اوزلرینڭ، ملیلکده یالغش یولده ایدکلرین پك آچیق بلدره‌در.

معلومدرکه، هر ملتنڭ ترقی وتعالیسینه سبب بولغان نرسه، اول ملتنڭ آنا تلی یوغالماویدر. آنا تلن یوغالتقان بر ملت، تربیه‌چیسز یتیم قالغان بر بالا حکمنده‌در. اول ملتنی «ئولی و روحسز، ترقیگه قابیلیت‌سز ملت» دیه تعبیر ایتمك دها آرتقدر. شولای بولغاچ، میشارلرنڭ بو ملیلکلرینه، ترقیگه سبب بولغان بعض اثرلر کورساتولرینه تایانوب، آنلردن، بیوك امیدلر کوزاتمك کوڭلگه بیك آغر بر حالدر. چونکه میشارلر، اوزلرینڭ آنا تللرن کون بکون غائب ایتوب طورمقده‌درلر. آنلرغه قاتیشقان لفظلرنڭ اڭ کوبی‌ده روس لفظلریدر. یقینا معلوم اولدقینه کوره، حاضرنده آنلرده یدی یوزدن زیاده روس سوزلری قوللانیلمقده‌در. حالبوکه، آنلر، موڭا هیچ اهمیت بیرمی، تللرن کوندن کون روسلاشدرو بله‌ن مشغوللردر. اورامده یورگان کچکنه‌گنه بر میشار بالاسن طوتساڭ، اول، شاقتیغنه روسچه سویله‌شه بله. لکن اوزی روسچه‌نی هیچ قایده اوقوماغان. درست، مملکتمزنڭ باش تلی بولغان روسچه‌نی بله‌ك بیك زور بر بختیارلق ایسه‌ده، مقدس بولغان آنا تلن شونڭ آستینه کوممك تعریفسز بر تأسفدر.

نادان خلقنڭ تل جویوی شویله طورسون، بلکه‌ده ملالری، بیله سوز صاین بر روس سوزین قاتیشدروب سویلاونی کمالت‌صانیلر. متواترا ایشتدکم بر واقعه‌لرنی بو اورنده یازمقم بله‌ن، آنلرنڭ تیللری نیقدرده روسلاشدقن اثبات‌ایته آلورمن، دیب‌اویلیم.

نیژغارود طرفنده بر ملا، عید کوننده، زیارتکه بارمش. بار بلدیکی بر دعانی: «ربنا آطینا فی‌الدونیا کاساناتان وافی آخرة کاساناتان ڤاکینا عذاب النار» دیه بتونلای روس مخرجلری بله‌ن اوقودقدن صوڭ، اطرافنده بولغان خلق‌غه قاراب: «ڤافسی نی‌منوشکی، تولکی نیت ایبروشکی، اون مینا کارمیل سولانکوم» دیه دعا قیلمشدر. اوقوچیم بلکه مونی «لطیفه» دیه ظن ایدر. فقط لطیفه دگل اوشانچلی بر حقیقتدر.

میشار قرداشلرمزنڭ بو حالگه اهمیت بیرماولری حتی مونی آڭلاماولری نیدن، دیب بله‌سز؟ ظن ایته‌منکه نادانلقدن. اگر مونی، ملیت ایچون ضررلی، دیب بلسه‌لر ایدی، مطلقا، مونی بتوررگه طریشورلر ایدی. اوزلرینڭ ملیت حسلرینه مغلوبیتلرندن طولایي «ملت ایچون ضررلی» دیب آڭلاغان جزئی‌گنه نرسه‌لر ایچونده، اونار یلدن آرتق مشقتلر یوکله‌گان میشار یکتلری، مونی، آڭلادقده طاغنده کوبره‌ك مشقتلرگه باش ایه‌چکلری طبیعیدر. مونڭ ایچونده، میشار بالالرین ملی وموڭا اهمیت بیره آلا طورغان معلملر قولنده تربیه ایتمك لازمدر. اگر بویله بولسه، آنلرنی تاتارلار بله‌نده بریکدرمك پك قولای اولاچقدر. چونکه، میشارنڭ اصل تللری بله‌ن تاتار تلی آراسنده آیرما پك آزدر. لکن شونسی شایان تعجبدرکه: بو بر برینه شول قدر یاقین بولغان

ایکی ملت آراسنده، آرتق صغوقلق قایدن قالغان؟..

مین، میشارنڭ اصل تللرنده، بر قدر چواش سوزلرندن باشقه، تاتار تلندن آیرما بیك آز تابام. لکن آنلرداغی «شیب (قاداق)، بوغول (کیبه‌ن)، کاری (قایدن)، أمه‌ن (گویا)» سوزلرنگنه، بلدکم تللردن هیچ برنده تابا آلمادم.

فقط، میشارلرنڭ اصول مکالمه‌لری هیچ بر ملت نکینه اوخشاماسلق درجه‌ده باشقه‌در. تیك باری بر سوزنی ایکی مرتبه ایتمی سویلاولری بله‌نکنه، چواش وقرغز ـ قزاق خلقینه اوخشاتالار. لکن چواشلر، سوزلرن بر برینه تیز تیز طوتاشدروب قروتا قروتا سویلادکلری حالده، میشارلر هر سوزنڭ آراسن نق آیرالار وبر مرتبه أیتو بله‌ن آڭلاتورلق روشده آچیق ایتوب سویلیلر. جمله‌لرن قسقه وآخرلرین، توشکونره‌ك بولغان موڭ بر طاوش بله‌ن بورغالی بورغالی صوزوب طوقتالالر. کشیگه خطابلری بیك طوپاس وادیبانه‌لکدن غایت یراقدر. شولایوق، آنلرنڭ، کشیدن «رجاء وتمنی»لریده «قطعی امر» کبی بولادر. مثلا: بر نرسه‌نی ایکنچی بر اورنغه آلوب قویونی رجا اورننده: «آمروك آمی مه شونی تیگنده آلوب قوی!» دیلر. یاخود بر نرسه صوراغانده، غایت طوپاس وکیلشسز ایتدروب: «مونه شونی میڭا داڨای!» دیلر.

آمروك، امرالله‌دن بوزولغان بر کشی‌نڭ اسمی‌در. آنلرده، اسمی بوزولماغان، قوشاماتی ـ چرکن لقبی بولماغان کشی بتونلایوك یوق. حتی شولقدری بوزالارکه: بوزولغان اسمینه قاراب، چن اسمی نیچك ایدکنده بلوب بولمی. حتی آنڭ چن اسمن بلگان کشی‌نڭ یوقلغی شویله طورسون اول اوزی بیله بلمی. مین برونڭ اسمن صورادقمده «سابیتین» دیه جواب بیردی. مین، موڭا آرتق تعجبدن آچوغه طوتاشوب «مین سیندن چن اسمڭ نیچك؟ دیب صوریم» دیدم. میشارده «نیچك بولسون سابیتین، مولا قوشقان آت» دیدی. صوڭره‌سنده بلدمکه: «سیف الدین» ایمش. «آمی» سوزی بر برینه خطابده، آنلرده، هم بیك مدحلی بولغان بر سوزدر. مونڭ اصلی «غبی» یاخود «عمی» بولورغه اوخشی (*).

میشارلرنڭ، اصول مکالمه‌لری شولقدر قزقدرکه: چیتدن طڭلاب طورغان کشی، عادی ـ ره‌ت سوزلرنده، بر لطیفه سویلیلر ظن ایته‌ر. ایکی میشارنڭ عادتی سوزلرینگنه طڭلاب طورغانده‌ده کولمی قالو ممکن توگلدر.

میشارگه أیتوی اڭ قیون بولغان حرفلر «ح، ع، ق، و» حرفلریدر. بر نیچه یللر مدرسه‌ده عمر اوزدرغان (اوزلرنچه، «ایلم») کشیلرده بو حرفلرنی أیته آلمیلر. موندن باشقه حرفلرنی تمام جیرینه یتکروب سویلیلر واوقیلر.

میشارلر، اوز سوزلرین کوبره‌ك قسقارتوب سویلاونی سویدکلرندن، دینگه متعلق بولغان مقدس عربی سوزلرنیده، غایت یالغش وقورقنچلی حتی کفرگه مرتکب بولورلق معنالر آڭلاشیلور درجه‌سنده، قسقارتوب سویلیلر. مثلا: «انشاءالله»نی «ایش الله»، «الله تعالی»نی «آلاته‌له‌سی» دیلر. اگر أیته آلماغان مذکور دورت حرفدن بریده اوچراسا بتدی ایندی آنده. مثلا: «قل هوالله»نی (العیاذ بالله) «کلوالله» دیه اوقوچی میشارلر میڭا بیك جش اوچری. بو البت کوبره‌ك نادانلرنده یاخود قطی مطی عالملرنده‌غنه‌در ایندی.

بولار شولای بولسه‌ده کوبراك، میشار ملالرینڭ اڭ دینچی مریدلرندن صانالالر. مجلسلرده جدیدچی ومعارف پرورلرگه، قیامت قورقنچی روشنده کیکره باقره، کفر پیچاتی باصقانده «حضرتنکی درست! یاشلر «دن»نی بتردیلر!» دیب، ملالرغه دینی یاردمده بولوچیلر مونه شوشی افندیلردر. میشار ملالری الله‌دن قورقمی بو «نادان»لرغه «دینچی عالم» اسملرن بیرگانچه، دینی اشلرده یوغاریده‌غی مذکور جمله‌لرینگنه توزاتسه‌لر یوغالوب بته‌رگه یاقنلاشقان آنا تلمزنی بتورمسکه طریشسه‌لر دنیا وآخرت مسعود بولورلر ایدی. لکن هیهات! قورصاق مونی یبارمی.

(*) «عامی» دگلمی ایکان؟ «شورا».

مین بونلرنی، میشار قرداشلرمنی بغرم جانوب
آیاومدن، چداشا آلمی، یازدم. اوقوچیم شاید عفو
ایدارسز، دیب اویلیم.

ظریف البشیری - «اوست راخمانقه».

پیداغوغیا (*)

علم دینی

الله تبارك و تعالی بنده‌لرنی طوغری یولغه کوندرر ایچون قرآن شریفده اوّلگی امتلرنڭ وبیك کوب پیغمبرلرنڭ حاللرین بیان ایتدی. بزگه عقللر- مزنی طوغریلاندرر و احساسلرمزنی یاکارتوب امور دینیه‌نی قدرنچه تقدیر ایتار ایچون اوشنداق اوّلگیلرنڭ حاللرندن اوز حاللرمزنی آڭلاب گوزل اعتبارلر حاصل أیلر ایچون آنلرنی اوگرنومزدن چاره بوقدر، دیمش ایدك. مذکور قصه‌لردن باشلرگه اوگرتور ایچون صایلاغان قصه‌لرم بونلردر: دنیانڭ بارتلو روشی، آدم و حوا و آنلرنڭ جنتدن چغولری وآنلرنڭ اینکان اورنلری، قابیل و هابیل، نوح و طوفان - حام و سام و یافث، ابراهیم و آنڭ مکه‌گه هجرت وبیت‌الحرامنی بناسی، ذبیح قصه‌سی، نمرود وآنڭ هلاکی، عرب مستعربه‌نڭ آتاسی اسماعیل، ایوب و یوسف، خضر برلن موسی و هارون برلن عجل قصه‌لری، بنی اسرائیل‌نڭ تیه‌ده بولوی، داود وبیت‌المقدس‌نی بناسی، سلیمان و بلقیس قصه‌سی، ذوالقرنین قصه‌سی، مریم و عیسی و آنڭ ولادتی و پیغمبرلگی و معجزه‌لری، اصحاب کهف قصه‌سی جاهلیت‌ده‌گی بعض عربلرنڭ حالی خصوصا رسول‌اللّه‌نڭ طوغان وقتنده‌غی حاللری، رسول اللّه‌نڭ ولادتی و نسبی، و بعض آتا و بابالرینڭ حاللری، رسول اللّه‌نڭ خدیجه‌نی نکاحلنوندن اوّلگی حاللری، وحی‌نڭ باشلانووی و معجزه‌لری، معراج قصه‌سی، مدینه‌گه هجرتی، صوغشلری خصوصا بدر کبری واحد وخندق خیبر وفتح مکه، شمائلی واخلاقی وازواجی وبالالری ووفاتی ودفنی، دورت خلیفه‌نڭ تاریخی اخلاقی دین‌نی نغایتو حقنده قیلغان اشلری، اجتهاد- دورت مذهب، ودورت امام‌نڭ ترجمهء حاللری.

بو اوتوز ایکی موضوعنی ابتدائی مکتبلرده بالالرغه اوگرتمك تیوشلیدر. بو قصه‌لرده تابولغان ادب وحکمتلرگه شاگردلرنڭ التفاتلرین یونالدرمك، دین معلمینڭ بورچیدر. دخی قصه‌لرده چقغان یخشی اشلرنی هیچ بر تعصبسز ماقتامق و یامان اشلرنی خوارلامق تیوشلیدر. قصه‌لرده چققان امتلرنڭ وبرام برام کشیلرنڭ یخشی و یامان اشلرینه شاگردلرنڭ اوزلرندن بو یخشی یاکه بویامان دیو حکم چغارتمق و بو حکملرینڭ سببلرین سویلاتمك تیوشلیدر؛ چونکه بو اشلر آنلرنڭ قلبلرین ترگزوب عقللرین طوغریلاندرر و قوّهٔ مخیله‌لرین ضبط ایتار، اشلرده بصیرتلی و فکرلی بولولرینڭ دائره‌سین کیگایتور.

بو قصه‌لرنی شاگردلرگه اوگرتو آنلرنڭ باشلاوچی و اوقوغان شاگرد بولولرینه قاراب ایکی تورلی بولادر.

باشلاوچی شاگردلرگه معلم، قصه‌نی بر ایکی مرتبه سویله‌ر عباره‌لرینه آلشدرو - و معنالرین کوڭللرینه اورناشدرو ایچون لازم بولسه اوچ مرتبه سویلر. بو سویله‌و قصه‌ده آڭلارینه کوره‌گنه ینگل عبارت برلن سوزنڭ تورلی طرفندن آلوب آلوب قاراقارشی صوراشو وبیان ایتو طریقنچه بولورغه‌کرك.

صوڭره قصه‌نی برنیچه جزلرگه بولیب برنچی جزنی بیك آقرین آیروب آڭلاتوبغنه سویله‌ر، صوڭره شول سویله‌گان جزءی حقنده سؤال بیروب ترکیبی تمام بولغان عبارتلر برلن جواب بیرولرین صورار. اگر قاوشاب قالسه‌لر موضوع حقنده تورلی سؤاللر یاصاب ایسلرینه توشررگه طرشور. اونودلغان نرسه‌لرین اویلاب تابوده - وتابغان نرسه‌لرین تعبیر ایتوده اوزلرین اوزلری طوتوب غیرگه محتاج بولما- سونلر ایچون طوقتاب قالغان یرلرنده تلقین ایتماز. بلکه نیچکده اوزلرندن بیان ایتدررگه طرشور. قالغان

(*) باشی کچن سنه ۲۱ نچی عدده.

جزلرنده هم قصه تمام بولغانچه شولای ایتار.

اما اوقوغان زورراق شاکردلرگه بر طوتاشدن قصه‌نی بیکل‌عبارت وقصه جمله‌لر برلن گنه سویله‌ب چغار، بلنمه‌گان یات سوزلری بولسه تفسیر ایتار (مثلا ویعنی کبی) عجزینه دلالت ایته طورغان عبارتلر قاتوشدرماز (نیته‌ك بیان اولندی). صوڭره قصه‌نڭ موضوعندن صوراشور، شاگردلر جواب بیررلر. بوندن صوڭ شوڭ ایچون یازلغان مطالعه کتابندن اوزینڭ قاتنده مطالعه قیلورغه قوشار. مطالعه وقتنده مخارج حروفنی رعایه‌لرین درست مطالعه‌لرین ملاحظه ایتوب طورر. صوڭره کتابنی یابوب قصه‌نی کوڭلدن سویله‌رگه قوشار.

بر زمانده بیك اوزون قصه‌دن کوب سؤاللر یاصاماز، بلکه جسم وعقل قوّتلری یوکلی آلغانچه‌غنه یاصار. قصه‌نڭ ادبی حده‌لرین اوزلرندن بیان ایتدرر، بو بیانده آنلرغه یاردم ایتمك ایچون آلدان بعض اشارتلر یاصار. آنلرنڭ آلدندن قصه‌نی اوزی سویلی بارماز؛ چونکه مقصود آنلرنڭ تللرین طورغزوب فکرلرینڭ دائره‌سین کیڭایتو وقوهٔ مخیله‌لرین ضبط ایتودر. بونلر، اوزلرینڭ اویلاب سویله‌شولرندن باشقه حاصل بولمیدر. شاگردلرنڭ جواب بیرگان وقتنده معلمنڭ کوزلری آغزلرندن چقغان نرسه‌لرگه صافچی کبی طوررغه تیوشلیدر. شاگردلر طرفندن تارغو و زارلانو حاصل بولوب فائده‌سز قالماسونلر ایچون آنلرغه یومشاق سوز وخوش معامله کورساترگه کیره‌ك. مصر عزیزینڭ خاتونی یوسف علیه السلام‌غه مراوده قیلنغانی کبی ماده‌لرده کوب سؤال جواب یاصامازغه کیره‌ك. اگر بر قصه‌ده بر تورلی طائفه ذکر ایتولسه آنلرنڭ طورمشلرین، کیوملرین زمانلرنده قوللانغان بعض معیشت قوراللرین سویله‌ب بزنڭ بو زمانمزده بولغانلارغه چاغشدرمق کیره‌ك. بو اش آنلرده تفکر وانتقاد قوّه‌لرین آرتدروب اخلاق واعمال واحوالده یخشی‌نی یاماندن فائده‌لی‌نی فائده‌سزدن مقبولنی مردوددن آیروملکه‌لرین اوسدره‌در.

مذکور قوملرنڭ طورغان اورنلرین جغرافیا وخریطه‌لری برلن کورستمك ویرلرینڭ طبیعتینی وبرکاتنی سویلامك کیره‌ك. اما تاریخده مشهور ومقدس شهرلر، مسجد وتاغلر کبی شیلرنڭ رسملرین ممکن اولسه فوتوغراف برلن آلوب کورستمك کیره‌ك.

احمدجان مصطفی

املا مسئله‌سی

«شورا» مجموعه‌سینڭ ١ نچی عددنده تل واملا حقنده بر مقاله یازمشیدم. ایمدی «یولدز» غزته‌سی‌نڭ ٤٨٨ نچی نومیرنده شوڭا قارشی بر مقاله باصلوب چیقدی. محرر افندی اوزینڭ مقاله‌سنده، مینی ممکن قدر اوروشوده ومقاله‌منی تزییف ایتوده قصور ایتمه‌گان. اگرده یازلغان مقاله‌لرنڭ قیمتی آچولانوده اولسه بو مقاله اولبابده شبهه‌سز بر نچیلردن صانالاچقدر.

مین «شوراده» یازدیغم مقاله‌م ایچون «یولدز»دن رحمت ایشتمیه‌چکمنی اوّل دن جزم ایدوب قویمش ایدم. چونکه «یولدز» هروقت وهر مسئله‌ده بولغان کبك املا حقنده‌ده خلقنی افراط وتفریط اسمیله ایکیگه آیروب اوزی شولار آراسنده متوسط ومعتدل بولوب قالغان ایدی. عبدالله حضرتلرکبی بلا استثنا ایشتولگانچه یازوچیلر افراط وایسکی املانی یاقلاوچیلر تفریط طرفنده اولوب بولارنڭ اورطاسنده متوسط اولان یالڭز بر مسلك واردرکه اول ده «یولدز» مسلکیدر، دیمشیدی. «یولدز» غزته‌سینڭ اوزحکمینه کوره افراط وتفریط چیلرنی برده یاراتماوی وآلارغه فرصت چیقغان صاین بایلانوب طوروی معلوم در. طبیعی مینده ـ تفریط چیلردن اولدیغم ایچون ـ «یولدز»نڭ تنقیدندن قوطولمایه‌چق ایدم. فقط مین بتون عمرینی املای ترکینی ضبط واصلاح یولینه فدا ایتکان بو محترم محررنڭ بویله مقاله‌منی تورلیچه سؤ تأویل واوزمنی تهدید ایتوینی کوتمی ایدم. بلکه عاجزانه یازدیقلرمنڭ آنڭ کبی مسئله‌ده متخصص دیه ظن ایتدیکم ذاتلر طرفندن تحقیق وتحلیل ایله بیطرفانه

تنقید ایدلوین امید ایته ایدم.

«یولدز» مینم مقاله‌منڭ مآلـن فقط اوزینه هجومگه اوڭغای بر جهتکه‌گنه حصر قیلوب مقاله‌سینڭ باشندن آخرینه قدر شوڭا بایلانه. مینم اول مقاله‌منڭ مآلی بیك معلوم وآنی یازودن مقصدم ده بیك ظاهر. عبدالله الـکچمیری افندی ـ یولدزده‌غـی مقاله‌سینی اوقوچیلر جمله‌سی شاهددرکه ـ املاده هیچ بر قاعده‌نڭ لزوم واهمیتی یوقلغینی بیان ایتمش ایدی. مین‌ده آنڭ شول فکرینی ـ هیـچ بر موافق عقل وقابل تطبیق اولمادیغینی درمیان ایدرك ـ رد ایتدم. وسوز مناسبتیله: هر بر یازو طانوچینڭ اوزینه مخصوص بـر املا چیقاروب شونڭ ایله یازارغه ومـکتب بالالرینه یازدررغه حقی یوقلغینی سویلاب کیتدم. مین همان‌ده شول فکرم ده ثابت من. مینم فکرمچه انسانلرنـڭ املاده اولان حقوق تصرفلری محدود بولورغه تیوش. املاده غلو وسؤ استعمال ده بولنمق بیوك برجنایتدر. اگرده مین بتون ملتم ایچون جنایت دیـه اعتقاد ایتدیکم بر فکرنڭ ضررن ومحذوراتن یازوب اعلان ایتوده حقسز ایسه‌م بویله حقسزلـق‌ده بتون جهان محررلری ایله برابر اولدیغم ایچون مفتخرمن. بولار آراسندن «یولدز» محرریده مستثنی توگل. مثلا: بر کشی «معلم اوّل» نڭ بـر نقطه‌سینه ده تیماینچه اوزینه مخصوص بر یاب «یاڭا الفبا» چیقارسه «یولدز» غزته‌سی شوڭا سکوت ایله کچرمی؟.

«یولدز» عادی کشیلرنـڭ آیرم آیرم نظام یاسارغه‌غنه حقی یوق اما هر کم اوزینه بر تورلی املا چیقارسه چیقارر آڭا هیچ کمنڭ قارشی کیلورگه حقی یوق،دی. کـشینڭ اوزینه بر تورلی نظام یاصارغه واملا چیقاررغه حقی بولسه بولور. اما بر مملکت‌نڭ صنوف مختلفه وعناصر متنوعه‌سی اوستونده اجرای حکم ونفوذ ایتچك اساسی وعمومی قانون فقط برگنه تورلی بولورغه وشولایوق بر ملتنڭ املاسیده برگنه تورلی قواعد تحتنده مضبوط بولورغه تیوش. بو مقصدغه ایریشو ایچونده هر کم اوز اختراعن بر یاق‌غه قویوب مشکلرهك بولسه ده بر قاعده‌گه صالنغان املانی قبولدن باشقه چاره یوق.

«یولدز» محرری املانی میخانیچسکی نرسه‌لرگه قیاس قیلا. بو طوغروده هم یـولدز فکرینه اشتراك ایته آلمیمز. چونکه بوندای صرف مادی اولان اسباب معیشت هیچ بر نظام وانحصار تحتنده توگل. بر کشی «استه‌فنسون»نڭ اختراع ایتدیکی اوط آرباسینه اوطورمیچه اوز قولی ایله اشلاگـان آغاچ آرباده اوطروده اختیارلی. شولایوق یورطلرنده همانـده ایسکیچه شه‌م یاندروب طورغان کشیلرنی حکومت واوزلرینڭ وجدانلری الـکتریق وکیراسین یـاغی ایله تکلیف ایتمی. کشینڭ چاینی چاینیك ایله‌ایچوین صاماوار ایله ایچویده عیبکه آلنمی وهیچ کمنی عجبکه قالدرمی. اما املا بیك معین، بـر ملتکه مخصوص برگنه تورلی بولورغه تیوش بر نرسه‌در. حتی بوڭا بو کـونده حکومتلرده مداخله ایته. مثلا بر روس مکتبنده بر تورلی وایکنچیسنده‌ایکنچی تورلی املا ایله اوقتورغه حکومتنڭ اصلا مساعده‌سی یوق.

«یولدز»: «زامینغوف» اسـپرانتو تلی ایجاد قیلدی. حقی بار ایدیمی؟ دیه‌در. اگرده: «دنیاده هیچ برکشینڭ هیچ بر نرسه ایجاد ایته‌رگه حقی یوق» کبی بر دعواده بولنمش اولسه‌یدم یولدزنڭ بتون بو اعتراضلرینه‌اورن بولور ومینی سفسطه‌لق ایله‌اتهامی‌ده بیك یرنده توشار ایدی. لـکن مینم بویله بر دعواده بولنمادیغم «یولدز»نڭ اوزینه‌ده معلومدر.

«یولدز» مقاله‌سینڭ آخرنده بیك قزوب کیتوب مقاله‌منڭ منطق شریفنی بیان ومینی ئله نیندای طوتوب سلـکولر ایله تهدید و «شورا»نڭ مینم مقاله‌مه اولان نظرینه تعجب ایتکاندنصوڭ: «ئلی بو مقاله شورانڭ اوز شیوه‌سینه اوزگارتلوب یازلغان، آنڭ اصلی نیچوك بولدی ایکان»دی. اگرده مقاله‌منڭ املا، انشا وشیوه‌سنده اوزگارتلـگان یر بولسه ایدی، «یولدز» غزته‌سی بونی «شورا» اداره‌سندن کوروب یاکه صوراشوب بلـگاندر دیـه‌ر ایدم ده قالور ایدم. فقط شیمدی یولدز محررینڭ بر قدر جسارتینه تعجب و تحسین ایتو ایله برگه اوزمنڭ بر خاطره‌منیده یازوب کیته‌م.

شویله‌که بوندن ۴ یل ئلك قزانده طورغان چاغم ده «یولدز» غزته‌سینه ئلله قایدن آلوب بر مقاله یازمشیدم. مقاله‌منی هادی افندی باشدن آیاق بر قات توزه‌توب چیقدی. حقیقتاًده مینم بو مقالهم «یولدز» کبك املا وانشاءغه صوڭ درجه‌ده دقت ایته طورغان بر غزته‌ده شول کوینچه‌گنه باصلورلق توگل ایدی.

محرر افندیڭ بو صوڭغی سوزینه جسارتی شول واقعه‌نی ایسکه توشروب بولوی برده بعید توگل. لکن محرر افندی مینم سویهٔ علمیه وقوهٔ قلمیه‌مڭ همانده شول نقطه‌ده ثابت قالوینی نه‌دن استدلال ایتدی ایکان؟ مین اوزمنی حاضرده محررلر صفینه قویمیم ویاز وچیلق‌ده «یولدز» محررلری صره‌سینه کره آلماغانمنی بلهم، لکن اون سکزده بلنمه‌گان بیك کوب نرسه‌لرنڭ یکرمی ایکی یاشده معلوم بولوی برده عجب توگل.

ذیل: ــ «شورا»ده اولان مینم مقاله‌مه «یولدز» طرفندن قارشو یازلمش اعتراض، قسما «شورا» محررینه و قسما میڭا عائد ایدی. ایشته مین بونڭ اوزمه عائد اولان قسمینه اوشبو جوابمنی یازوب «شورا» ده عینا درج ایتلوینی اوتندم.

جمال‌الدین ولیدف.

رسول أکرم مکتوبی حقنده

اورالسکی اوبلوستنده امام وآخوند، احمد فرید افندی شیروانوف جنابلرندن اوشبو مضمونده بر مکتوب آلدق:

«وقتیله فرانسه جمهوریتی نڭ خارجیه ناظری اولان هانوتو، اسلام ضررینه نشر ایتدردیکی رساله‌سنده دین جلیل اسلامیڭ صرف هجومی بر دین اولوب قورال قوتی ایله نشر اولندیغنی دعوی ایتمش ایدی. بوڭا جواب اوله‌رق مصر عالملرندن بری «الرد علی هانوتو» عنواننده بر رساله یازوب ١٣١٨ تاریخنده مصرده نشر قیلدی».

«اوشبو رساله‌ده رسول صلی الله علیه وسلم طرفندن طورسینا پاپاسلرینه یازلمش بر مکتوب درج ایدلمشدر. مذکور مکتوبنی اوقومش ذاتلر آچیق بیلورلرکه اسلام، قورال قوتی ایله دگل بلکه طبیعی صورتده نشر اولنمشدر».

«هجرتدن ٢ نچیییلده حضرت علی قلمی ایله یازلمش بو عهد مبارك، اوشبو کونده «خانیه» ده «پرولیا» کلیسه‌سنده وایکنچی روایته کوره استانبولده خزینهٔ سلطانیه‌ده محفوظ ایدیکی روایت اولنور».

«رسول اکرم طرفندن یازلمش مکتوب نه طرزده اولسه‌ده اولسون بز اهل اسلام ایچون قیمتلی بر شی اولدیغندن بو کونه قدر اوقومامش اسلام قارنداشلرمز اوقوب مشرف اولسونلر دیه «شورا»ده درج اولنسون ایچون یوللادم. بو مکتوبنی اوقومش آدملر بیلورلرکه رسول اکرم هر بر ملت و هر بر قوم حقنده غایت ملایم معامله‌ده اولنمشدر».

اوشبو مکتوب ایله آخوند جنابلری طرفندن یبارلمش مکتوبنی‌ده اوقودق. بویله بر مکتوب حقنده صحاح ست و باشقه سنن کتابلرنده بر شی مطالعه ایتدیکمز خاطرمزگه توشمادیکندن باشقه، شاهد صفتی ایله یازلمش اصحاب اسملری دخی زیاده شبهه‌ده قالومزغه سبب اولدی.

مکتوبنڭ آخرنده: «بو مکتوب رسول الله مسجدنده هجرتدن ایکنچی ییل محرم اوچونچی کون یازلدی» دییولمش وشاهد اولان صحابه اسملری آراسنده ابو-الدرداء، ابوهریره، عباس بن عبدالمطلب، فضل بن العباس، عبدالله بن عمرو بن العاص اسملری وار. حالبوکه بونلرنڭ هیچ بری بو کونده رسمی صورتده اصحاب زمره‌سینه کرمامشلر حتی کوبسی مدینه ده اولمازلر ایدی. ایمدی رسما صحابه و «مدینه» ده اولنمامش کیمسه‌لر شاهد ایدلمش مکتوبنڭ راستلغینه

نیچوك ایمان ایدلنور ؟

بو وقتده تاریخ هجری استعمال ایدلمکنده ده شبهه وار (زیرا کوبراك مؤرخلر تاریخ، حضرت عمر زماننده باشلاندی دیورلر).

هر نه قدر بو مکتوبنی ـ باشقه امثالی قبیلندن ـ مصنوع، دیورگه جسارتمز یتماسه ده معروف نقل طریقلری ایله ایرشمادیکی سببندن ثبوتنده ترددمز اولدی و اوشبو سببدن‌ده «شورا» اوقوچیلرینه رسول الله مکتوبی اولمق صفتی ایله عرض قیلورغه قدرتمز یتمادی.

مصر عالمینك رساله‌سینی کورمادك، بو مکتوب خبرینی نه یردن آلمش ونه کبی بر سند ایله ذکر ایتمشدر عجبا!

اسلام دینینك فضیلتنی ورسول اللهنك هر تورلی ملتلرگه کوسترمش شفقت و مرحمتینی اثبات ایتمك ایچون کتب ستّه ومسندلرده اولان مکتوبلرندن وراست یوللر ایله کوچرلوب کلمکده اولان معامله‌لرندن آڭلامق ممکندر. حاجت کیمسه‌لر ایچون بو کتابلر هر یرده واردر.

اسلامه طعن ایدوچیلرنك اکثری حقیقت اعتقادلری ایله دگل بلکه عموم اهل اسلامی اولان جهالتدن استفاده ایتمك طریقی ایله طعن ایدرلر. بو کونده اڭ مدنیتلی واڭ منتظم اولنه‌چغی دعوی ایدلمش آمریقا وآوروپا دولتلرنده فوق العاده محافظه، یا که ادارۀ عرفیه اعلان ایدلمش وقتلر اولنور. ایشته بو کبی کونلرده اڭ شدتلی تدبیرلر اجرا قیلنور، عمومی مصلحتنی رعایت یوزندن مرحمت وشفقت قاعده‌لری ـ موقت اولەرق ـ بر طرف ایدلنوب طورلور. بو شی هیچ عیب دگل بلکه تیوشلی بر نظام صانالور. ایمدی بو کونده واڭ مدنیتلی ملتلر قاشنده عیب و قصور صانالمامش شیلر، بدویت اورتاسنده وبدویتدن یڭی باشلانمش بر حکومت ایچنده نه ایچون عیب عد اولنسون؟ حالبوکه رسول اکرم طرفندن شدتلی تدبیرلر ایدلمش واقعه‌لر بو کبی فوق العاده محافظه تحتنده ویا که حرب نظاملرینه تابع طوتلمش وقتلرغه مخصوصدر.

شدتلی صورتده عهد و میثاق ایدلدیکی صوڭ یاشرون صورتده دشمنلرغه اعانت ایدوچیلرگه جزا یرنده آرقالرینی سیپاب یارلور اولسه بونڭ آخری نیچوك اولور؟ ایشته اسلامه ورسول اکرم حضرتلرینه دشمنلر طرفندن ایدلمش طعنلر بو کبی ماده‌لر حقنده‌در.

انسانلرڭ عقیده الهیه‌لرینه بر نظر.

رحمت الهیه عمومیتی حقنده سرد اولنمش هم‌ده عرض قیلنه‌چق برهانلرمه بر علاوه صورتنده

در طریقت هر چه پیش سالك آید خیر اوست.
بر صراط مستقیم ای دل کسی گمراه نیست.

حافظ ار خصم خطا گفت نگیریم بر او
ور بحق گفت جدال با سخن حق نکنیم.

غلام آن کلماتم که آتش انگیزد
نه آب سرد زند درسخن با آتش تیز.

گرچه منزل بس خطر ناکست ومقصد نا پدید
هیچ راهی نیست که کانرا نیست پایان غم مخور

شو کون روسیه مسلمانلرینڭ احوال مدنیه‌سی درجه‌سنه کوره اڭ مهم اعتبار قیلنه‌جق مسئله‌لر ـ شبهه یوق ـ مکتب مدرسه اصلاحلری، معارف یوللری، اجتماعی هم‌ده سیاسی حاللر، اقتصادی کملکلر، ملی ادبیات، ملی مطبوعات، ملی لسان، یازو قاعده‌لری کبی مسئله‌لردر. شو مسئله‌لر یالڭز روسیه مسلمانلری ایچون‌گنه دگل، بلکه عموم عالم اسلامیت ایچون‌ده غایت مهم مسئله‌لردر. هر کس بونی بیلور. بن‌ده شو حقیقتی آڭلارم.

لکن مهم مسئله‌لرڭ اهمیتی، گمان ایدرم، دیگر مسئله‌لرڭ هیچ برینی اهمیت درجه‌سندن عزل ایلەمز. اهمیت میداننده طارلق یوقدر. بر مسئله اهم ایسه او بری لا اقل مهم اولابیلور. بر ملتڭ حاجتلری

قصورلری نه قدر کوب اولور ایسه، او ملت ایچون مهم مسئله‌لرده او قدر کوب اولور. «شو مهم مسئله وار ایکن، براق او مسئله‌یی!» دیمك، بنم فکرمچه، او قدر موافق بر ارشاد اولاماز. مهم مسئله‌لرك بریله زید، بریله بکر، دیگر بریله دها دیگر بر آدم اشتغال ایدر ایسه، احتمال، دها گوزل اولور.

بر فردك حیاتنده او فردك احوال روحیه‌سی اك مهم اك جدی روللری اوینار ایسه، البته، ملتك حیاتنده، عموماً احوال مدنیه‌سنده او ملتك احوال روحیه‌سی دها زیاده مهم روللری اوینار. گمان ایدرم: ملتلرك افکار ایمانیه‌سی تاریخ انسانیت‌ده غایت بیوك اثرلر براقمشدر: خرافات اعتقادیه مدنیت حرکتلرینه غایت بیوك سکته‌لر ویرمه‌مش میدر؟ دیانت ایله مدنیت آراسنده او قدر اوزون مدتلر دوام ایده‌کلمش محاربه‌لر هپ افکار ایمانیه ثمره‌سی دگلمیدر؟ ملتلرك برینی دیگرینه اوت ایله صو کبی، دشمن ایدن شی ـ ایمان اسمیله کوڭللرده طامورلاشمش نظر دگلمیدر؟ انسانی خیراشلرده شرلرده‌سوق ایدن هم‌ده خیردن‌ده شردن‌ده منع ایدن عقیده‌سی دگلمیدر؟

عقیده‌لره شو نقطه‌دن نظرم جهتیله بن عقیده اسلامیه‌یه اهتمام ایتمش ایسه‌م، دیگرلر سیاسی اجتماعی ملی مسئله‌لرله اشتغال ایدرلر ایکن بن «شورا» ستونلرنده علمی اعتقادی بر مسئله تفصیلاتیله اوغراشور ایسه‌م، گمان ایدرم، بنم سعیم عبث اولماز؛ ملتمزك ترقیاتنه سکته ویره بیلور درجه‌ده ضرر ده ویرمز؛ بلکه عموم عالم انسانیته حسن نظری اشتمال جهتندن احتمال ملتمزه بیوك فائده‌لر ویرور.

درست، «نجات عمومیه» مسئله‌سی «اوصاف عینمی زائدمی؟» «علت احتیاج امکانمی حدوثمی؟» کبی حیات ده اهمیتی یوق ـ یاخود «علی‌می افضل عثمانمی؟» کبی حیات انسانیه ده ضرری وار مسئله اولسه ایدی، او وقت بن، «واویلا!» باغیرانلرك فریادلرینه ـ «دها مهم مسئله‌لر واردر! براق او مسئله‌کی!» کبی سوزلرله تدبیر فلسفه‌سی صاتار مرشدلرك ارشادلرینه یا ایسه اوزینك بر ایکی مقاله‌سنه اهمیت ویروب ده، ملتی حس تمییزدن تماماً عاریدر گمان ایدنلرك تنبیهلرینه ـ یاخود «اسلام هر شیدن عالیدر؛ فقط اهل اسلام هر شیدن!....(دوندر) کبی سوزلره جسارت ایدر ادیبلرك صدالرینه قولاق ویرور ایدم.

لکن بیلورم: نجات عمومیه مسئله‌سی عالم اسلامیت ایچون حیات نقطه‌سندن بر قدر اهمیتی وار مسئله‌لردندر. او مسئله‌یی شمدی میدانه آتمق اشی قویروغندن باشلامق دگل، بلکه اشی اك باشندن اك اساسندن باشلامق اولور. انسانك حسی حرکتی قلبیله دماغیله در، انسانیته نظری ده عقیده ایمانیه‌سیله‌در. اویله ایسه، همه عالم انسانیته گوزل بر نظری، استقبال جهتنده گوزل بر امیدی ویره بیلور بر مسئله هیچ بر صورتله ضرر ویره‌مز، او مسئله‌نك وقتی همان کلمه‌مش دیمك تدبیری ده اعتباری البته لازم بر تدبیر اولاماز.

ایندی کله‌یك انسانلرك عقیده الهیه‌لرینه نظر مسئله‌سنه:

انسانك هر حالی ـ سنت الهیه حکمیله ـ ابتدا دانه (اورلق) حالنده بولنوب، صوڭره یاواش یاواش کمالنه ایرشور. هر حالك بر طفولیت دوری، بر ده کمال دوری واردر. ایکی آراده، یالگز بر الله بیلور، نه قدر تحولات وجوده کلور، نه قدر عصرلر اوزار.

هر حال اویله اولور ایسه، انسانك عقلنده «اهتدا» حالی ده ـ یعنی افکار علمیه‌سنده هم ده عقیده الهیه‌سنده حقیقته وصول حالی ده البته اویله اولور. انسان عقیده الهیه سنده دور طفولیت‌دن دور حقیته طوغری حرکت ایدر ایکن، الله بیلور، نه قدر ونصل اعتقادلری کچورکیدر! لکن انسانك او حرکتلری، غایت آقرینلقله او تقدملری هر حال ده صراط مستقیم اوزرنده طوغری هم ده صحیح بر حرکت اولور. بر فردك عقلی صبیلك حالندن حکیملك کمالنه نصل استقامت اوزرنده حرکت ایدر ایسه، تمام انسانیتك عقلی‌ده طفولیت عقیده‌سندن

حقیت عقیده‌سنه اویله استقامت اوزرنده حرکت هم تقدم ایدر.

شو سنت الهیه‌یی قرآن کریمك متعدد آیتلری‌ده تأیید ایدر:

١) هود سوره‌سنده (٥٦) نچی آیت کریمه‌ده قرآن کریم دیمش: «انی توکلت علی الله ربی وربکم، ما من دابة الاهو آخذ بناصیتها. ان ربی علی صراط مستقیم».

شو آیت کریمه حکمنه، شبهه یوق، هر بر انسان داخلدر. هر بر انسانك ناصیه‌سی صراط مستقیم‌ده اولان مولاسنك قبضهٔ اقتدارنده اولور ایسه، بالضروره هر بر انسان صراط مستقیم‌ده اولور. یعنی عقیده‌ده دور طفولیت‌دن دور حقیقه حرکت ایدر ایکن هر بر انسان طوغری یولدن کیدر. او یول حکمت الهیه اقتضاسیله انسانلره طبیعی تدریجی صورتده حرکت ایتمك ایچون رسم اولنمشدر. بناء علیه دور طفولیت ایله‌دور حقیقت آراسنده وار اعتقادلرك هیچ بریله انسان مؤاخذه قیلنمامق لازمدر.

٢) «لیس علی الاعمی حرج ولا علی الاعرج حرج ولا علی المریض حرج». نور سوره‌سیله فتح سوره‌سنده شو آیت کریمه نازل اولوب، مونی من حیث المعنی تأیید ایدر آیتلر قرآن کریمده بر قاچ سوره‌ده نازل اولمشدر. انسانلرك حالنه قرآن کریمك عرفنه کوره، ملاحظه ایده‌یك: «حرج»ك معناسی نه‌در؟

صوقورلق آقصاقلق خسته‌لك کبی اعذار بدنیه حسبیله مسجده وارمق جهاده کتمك کبی آسان اشلر، «حرج» اولور ملاحظه‌سیله شرع شریفك مسامحه‌سنه بناء، انسانلردن ساقط اولور ایسه، حقائقه اهتدا کبی انسانیت عقلنه نسبتله غایت آغیر اشلر البته بلا شبهه نظر شریعت‌ده حرج اعتبار قیلنوب، عقیده الهیه بابنده همه قصورلار شرع شریفك مسامحه‌سیله عفو قیلنور. اصول دین فروع دین ایله بر حکم‌ده اولوب، فروع فقهیه‌ده شرع شریف طرفندن بذل اولنمش اقرار علی طریق الاولویه اصول دین‌ده‌ده ثابت اولور. شو معنی ایله هر بر عقیده الهیه حقیقی فروع فقهیه حقیتی کبی لازم اولوب کلور. زیرا بندن دن خفیف بر عذر وجودیله خفیف بر تکلیف ساقط اولور ایسه، بیوك بر عذرك وجودیله دها بیوك بر تکلیفك سقوطی البته حکمت اقتضاسیدر. اوفاق عذرلر ایله اوفاق شیلری اسقاط ایدن شریعت، بیوك عذرلر ایله بیوك هم آغیر شیلری اسقاط ایتمزسه، اوتقدیرده شرع شریفك اهمیتی قالماز، وضع شریعت‌ده غایت بیوك بر مناسبت سزلك یوز کوسترور:

دنیاده انسان ایچون تحیر کبی بیوك بر حرج اولماز. حقائقی طلب یولنده عقل انسان ایچون تحیر کبی هر وقت واقع اولور بر حالت‌ده بولنماز. تحیر عقل انسان ایچون اڭ آغیر هم‌ده اڭ چوق واقع اولور اڭ بیوك بر حرج‌در.

بونك اوزرینه انسانك عقلنه طاری اولور آفتلر بلیه‌لر وجودینه طاری اولور آفتلردن دها زیاده‌در دها دواملی‌در. انسانك وجودی انسانك عقلندن دها زیاده سرعتله کمالنه واصل اولور. اما کمالنه واصل اولمامق بلیه‌سی انسانك عقلنه غایت کثرتله عارض اولور.

بناء علیه، آقصاقلق کبی آفتلر تکالیف شرعیه سقوطنه سبب قیلنمش ایسه، «کمالنه واصل اولامامق» کبی طبیعی هم‌ده دائمی بر آفت عقلیه «اهتدا ایده‌مه‌مك» - «متحیر اولوب قالمق» کبی اڭ عمومی بر حرجك سقوطنه البته نظر شریعت‌ده بیوك بر سبب اولور.

نتیجه‌ده: حقائقه اهتدا یولنده حرکت ایدر ایکن انسانك عقلی ناقص یا خلاف واقع اعتقادلرده بولنور ایسه، بونك ایچون انسان عندالله مؤاخذ اولماز. شو مسئله‌ده عالم انسانیت بر انسان کبیدر. عالم انسانیت‌ده ظاهر اولمش ملیتلر دیانتلر - نظر ایدر ایکن انسانك عقلندن کلوب کتمش اعتقادلر کبیدر. نظر یولنده بر انسانك قصورلری، شبهه یوق، معفودر. انسانیت عالمنده ظاهر اولمش دیانتلرك ده عقیده الهیه‌ده قصورلری البته بوڭا کوره معفو اولور.

بن عالم انسانیت‌ده کلوب کتمش یاخود شو

کونه قدر قالمش ملتلره اجمال کوزیله نظر ایدر ایسه‌م، فکرمه هر دفعه‌ده «کان الناس امة واحدة. فبعث الله النبیین مبشرین و منذرین، و انزل معهم الکتاب بالحق لیحکم بین الناس فیما اختلفوا فیه. وما اختلف فیه الا الذین اوتوه من بعد ما جاءتهم البینات بغیاً بینهم. فهدی الله الذین آمنوا لما اختلفوا فیه من الحق باذنه. والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم.» (البقره - ٢١٣) آیت کریمه‌سی خطور ایدر. کیدرم، تفسیرلری آقتارورم، قناعت ویره بیلەجك بر علمی بیان هیچ برنده بولامام. تحیر بلیه‌سی قلبی‌ده عقلی‌ده استیلا ایدر: اوفاق شیلره قناعت ایدوب، بویله بیوك بر آیت کریمه تفسیرینه جسارت ایدر اهل کلامك حالنه تعجبم زیاده اولور. تاریخ انسانیت تاریخ ادیان ایله‌گنه تفسیر قیلنه بیلور بر آیتی یالکز وجوه لفظیه ایله شرح ایدر اهل تفسیرك سوزلرینی بالضروره غایت اوفاق دیه‌یار اولورم.

شو حالك تأثیریله، هم‌ده تفسیرلری آقتارمق‌دن کلمش تعبلری ملاللری ازاله ایتمك امیدیله، توجیه ایدرم کوزمی عرش اجابت اولان سمایه، طوتونورم ملاحظه ایتمیه:

«همه انسانلر بر امت ایدی.» سوزینك معناسی نه‌در؟

«آزغنلق ایمانسزلق خصوصنده بر امت ایدیلر» معناسنده اولاماز. زیرا انسانلرك الك اولگی آتالری آدم بیوك بر نبی اولوب بالالرینه الك ابتدا بر حق دینی تعلیم ایتمش ایدی.

«ایمان، اهتدا خصوصنده بر امت ایدیلر» معناسنده‌ده اولاماز. زیرا اهتدا یولنده اولمش انسانلره نبیلر کوندورمیه بر داعی یوقدر. فی الاصل مهتدی اولمش انسانلره نبی کوندروب اختلاف بلیه‌سی چیقارمق‌ده البته حکمت الهیه‌یه او قدر موافق دگلدر.

«حق‌ده اختلاف ایتدیلر» سوزینك معناسی نه‌در؟ اختلاف ایدر ایکن حق میدان‌ده وار ایدی‌می؟ اولمش ایسه، او حق نه‌دن عبارت ایدی؟ نبیلردن قبل او حقیقتی انسانلره کیم تعلیم ایتدی؟ تعلیم ایدن بولنمش ایسه، یاخود او حقیقتی انسانلر اوزلری بولمشلار ایسه، نبیلره احتیاج قالورمی؟

«بینات قیامی صوکنده انسانلر «بغی» ایتمشلر» سوزینك معناسی نه‌در؟

بغی ایتمك نه‌دن کلدی، کیم‌دن اولدی؟

نبیلردن قبل، بغی اولمایوب، نبیلرك ورودی صوکنده عالم انسانیت‌ده بغی حاصل اولمش ایسه، او تقدیرده حکمت الهیه اقتضاسنك تماما عکسی، اراده الهیه خلافنه اولارق، واقع اولمش اولمایورمی؟

«ایمان ایدنلری الله هدایت ایتدی» سوزینك معناسی نه‌در؟

ایمان برکه‌سیله حاصل اولاچق حقیقت نصل شیدر؟

شویله سواللر ساعتلرجه بنی مشغول ایدر. جوابلرینك تفسیرلرده بولنمامق جهتی بنی دیگر یوللره سوق ایدر. کیدرم، او جوابلری قرآن کریمك اوزندن طلب ایدرم، اقتدارم قدر جوابلر بولورم؛ شاد اولورم؛ فوق العاده ممنونیتم بکا بر قدر جسارت ویرور. بولنمش جوابلری هم‌ده خصوصی فکرلرمی عرض ایدرم دیگرلره. رغبت ایدن محترم ذوات مطالعه ایدر، مدرسه طلبه‌لری قران کریم مطالعه‌سنه عادت ایدر. بزم الك مهم مطلبمزده طلبه‌لرك اللرینه قران کریمی ویروب، طلبه‌لری شروح وحواشی قالاقلق‌لارندن خلاص ایتمکدر.

٣) هر بر عقیده الهیه حقیتنه بنم اوچنچی دلیلم نبی محترم ابراهیم علیه‌السلام حضرتلرینك الانعام سوره‌سنده (٧٥) دن (٧٩)ە قدر بش آیت کریمه‌ده ذکر اولنمش قصه‌لریدر.

شو بشدن!

«وکذلك نری ابراهیم ملکوت السماوات والارض ولیکون من المؤمنین» (٧٥)

«فلما جن علیه اللیل رأی کوکباً قال هذا ربی. فلما افل قال لا احب الآفلین.» (٧٦)

«فلما رأی القمر بازغاً قال هذا ربی. فلما افل قال لئن لم یهدنی ربی لاکونن من القوم الضالین.» (٧٧)

«فلما رأی الشمس بازغة قال هذا ربی هذا اکبر.

فلما افلت قال یا قوم انی بریء مما تشرکون.» (۸۸).
«انی وجهت وجهی للذی فطرنی السماوات والارض. وما انا من المشرکین.» (۸۹)

اولگی آیت کریمه‌ده الله رب العالمین حضرتلری دیمش: «کوکلرنڭ آیتلرینی بز ابراهیمه کوستردك، کورسون‌ده یقین حاصل ایتسون ایچون»

الله جل جلاله حضرتلری آیتلری کوسترمش، ابراهیم علیه السلام او آیتلری کورمش. کوکلرنڭ برلرنڭ آیتلرینی کوردکدن صوڭ، قرآن کریمڭ بیاننه کوره، ابراهیم علیه السلام علی التدریج اوچ حالی کچمش‌ده، عاقبت، عقیده الهیه‌نڭ کمالی اولان دورتنچی حاله کلمش: برنچی حال: یولدوزلردن برینی، تون قاراڭلغنده کورمش‌ده «شودر بنم ربم!» دیمش. ایکنچی حال: نوری زیاده‌رك قمری کورمش‌ده «شو در بنم ربم!» دیمش.

شو ایکنچی حالڭ بیاننده ملاحظه قیلنه‌چق ایکی شی واردر: ۱) قرآن کریم شو حالی بیان ایدر ایکن «فلما جن علیه اللیل» کبی قاراڭلق زماننه دلالت ایدر بر جمله‌یی ذکر ایتمه‌مش. نیچون؟ - بنم گمانمچه او ایکنچی حالده عقلڭ قاراڭلقدن بر قدر نجاتنه اشاره ایچون. - ۲) قرآن کریم «فلما افل قال لئن لم یهدنی ربی لاکونن من القوم الضالین» جمله بلیغه‌سیله ایکنچی حالده عقل ابراهیمده طلبڭ نشاطڭ زیاده‌لنمش ایدیگنه ارشاد ایتمشدر. یعنی جهل قاراڭلغندن بر قدر نجات بولمش عقلڭ، حقیقتی طلب یولنده، نشاطی رغبتی دها زیاده اولور.

اوچنچی حال: دها بیوك دها زیاده نورلی قویاشی کورمش‌ده، «یوق! بنم ربم شودر؛ اولگی ایکی‌سی دگلدر. شو - دها بیوك دگلمی؟» دیمش.

دورتنچی حال: ابراهیمڭ عقلی اوچنچی درجه‌دنده یوقاری چیقوب، «انی وجهت وجهی للذی فطر السماوات والارض!» دیمش‌ده عقیده الهیه‌نڭ کمالنه واصل اولمش.

ابراهیم علیه السلام صبیلك حالندن نبوت حالنه کلنچه او اوچ حالی کچوب عقیده الهیه کمالی اولان دورتنچی حاله کلمش ایسه، انسانیتڭ‌ده وحشیت حالندن الڭ عالی ایمان سماوی حالنه کلنچه کچمش اعتقادلری علی طریق الاولویه ابراهیمڭ حالی کبی اولور. زیرا الڭ بیوك بر نبی حقنده، قرآن کریمڭ اقراریله، جائز اولمش حاللر البته هر بر انسان ایچون‌ده جائز اولور.

- شو دفعه سفر مجبوریتیله سوزمی شوراده قطع ایدرم‌ده، انشاء الله، کله‌جك عدد «شورا»ده مسئله‌یی شاید تفصیلاتیله عرض ایدرم.

وما خاب ذوجد اذا هو حسبلا

موسی بیگییف.

تربیه و تعلیم

بر فرانسوزنڭ بالالر تربیه‌سی

(ترجمه)

موسیو ژورژ بر فرانسوز عائله‌سینڭ الڭ الوغ یاشلیسی اولوب اوچ اوغلی وایکی قزی ایلان برگه اون - اون بیش بولمه‌لی بر اوینڭ ایچنده مسعود و راحت یاشیلر ایدی. اوغللرینڭ بیدی ایر بالالری ایله ایکی قزینڭ اوچ ایر، ایکی قز بالالری ایونڭ ایچنده چر - چر کیلوب اویناب یورگانلرن هر کون کوره ایدی.

موسیو ژورژ بالالرنڭ الوغ آتالری همده برنچی معلم و مربیلری ایدی. آنلرنی سویه، آنلر ایله برگه وقت کیچره آنلر ایله کوله هم بالالر کبی برگه اوینی ایدی. «هر نرسه‌دن ئلك صاغلق، سلامتلك کرك» سوزینه فوق العاده رعایه ایده، بالالرنڭ باشلاب اوگره‌نه‌چکلری نرسه‌نڭ باشلاب آلاچقلری تربیه‌نڭ کیله‌چکده بیك زور تأثیری بولاچقنی بلگانکه هر وقت اویلاب، فکرلب یوری واوز اوزینه

أیته أیدی: « مینم بو بالالرغه بیره تورغان معلوماتم بیك آز بولاچقدر. چونکه قارتایدم، اولم یاقینلاشدی. بو قالغان آز عمرمدن استفاده أیدر ایچون بالالرغه الڭ کیرکلی بولغان وظائف حیاتیه‌دن معلومات بیررگه کرك؛ چونکه بالالرغه وظائف حیاتیه‌نی اوگره‌تمك، اوز اورلرندن حفظ صحت چاره‌لرینی ازلب تابارغه اوگرتو دیمکدر. فن ترقی ایته و بلنمگان نرسه‌لر میدانغه چیغا؛ لکن میدانغه چقغان نرسه‌لرنی اوگره‌نوچیلر ایسه بیك آز بولادر، فنی نرسه‌لرنی بو آچق ذهنای بالالرغه نیچون اوگرتمازگه؟ بالالر بزنڭ سوزلرمزگه ایه‌ره‌لر، کیله‌چکده آنلرده بزنڭ کبی سوز سویلرلر. مادامکه بالالر بزگه تقلید ایدرگه مجبورلر، الوغلرنڭ آنلرغه سویلی تورغان سوزلری یخشی و عاقلانه سوزلر بولورغه کرك. خلقلر آغزندن « بالالر اوینچاقلرنی بیك یاراتالر » دیگان سوز هر وقت ایشیدلوب تورادر. درست بالالر اوینچاقلرنی بیك یاراتالر! بیچاره بالا! کوزینه کورنگان نرسه‌لرنی آیرا باشلاوغه مقتدر بولغان زمانڭ کوزینه الڭ ئلك کورنه تورغان نرسه، آتاسینڭ باباسینڭ صاتوب آلوب بیرگانلری بر « قورچاق » بولادر. بالا قورچاقغه قاری اوسه٬ بارا طورغاچ قورچاق سویه تورغان بر حس حاصل بولا. بالانڭ قولینه « اوینچاق » دیب بیرلگان نرسه قورچاق بولمیچه « کتاب » بولسه، اولڭ بالا ایچون بر اوینچاق بولمازمی؟ چونکه اوینچاقنی اوزی بلمی: بلکه بونلرنی آتا آناسندن یاکه محله بالالرندن اوگره‌نه‌در (١). مونه مین ئلکده بونلرنی یخشیلاب توشونمدم، آڭلامادم، بالالرنیده شول روشچه تربیه أیته باشلامدم؛ شوڭا کوره بو کون سوزلرمنی‌ده طڭلاتا آلمیمن. اگرده بالالر یا سویلی باشلاغان چاقلرنده « سیڭا ماتور، ته‌تی اوینچاق آلوب بیرورمن » دیب أیته‌سم ییرده « سیڭا بیك ماتور بر کتاب آلوب بیرورمن » دیگان بولسه ایدم، اوینچاق ایچون حاصل بولغان آرزو کتاب ایچون حاصل بولغان بولور ایدی، اول چاغنده سوزلرمنی‌ده آڭلاتور، آزلاب آزلابغنه معلومات فنیه‌ده بیرر ایدم. ایندی نی بولسه اول بولدی، اول زمانلر اوتوب کیتدی. حاضر ایندی سوزلرمنی طڭلاتور ایچون بر رچاره تابارغه کرك ».

موسیو ژورژنڭ اویلاب یورگان نرسه‌لری شوندن عبارت ایدی. ئلکده بالالرنی اویونغه آرتق درجه‌ده أییه‌لشدرگانگه کوره حاضر ایندی آنلرنی اویوندن توقتاتمیدر ایدی.

بالالرده اوسدی، الڭ کچکنه‌سی‌ده آلتی یاشینه کیلدی. هوالر صالقون بولغانغه باغچه‌غه چقمی باشلادیلر ایندی. حاضر بالقونده بر برسین قووشوب، اویناب یوریلر. موسیو ژورژ بونلرنڭ اویونلرین کیفسزلنوبکنه قاراب یوری، اویوندن بیزدرر ایچون کوڭلندن همان چاره‌لر ازلیدر ایدی.

موسیو ژورژ اویلانوب یورگان چاغنڭ آستقی قاتدن بر تاوش ایشیدلدی؛ بالالر بارسیده توبان توشوب کیتدیلر. موسیو ژورژده آرتلرندن توشدی؛ کچکنه بولمه‌نڭ یاننده جیولغان آدملرنی کوردی، بالالرده بولمه‌نڭ ترزه‌سندن یاتوب قاراب تورالر، همه‌سنده بر قورقو علامتی بار ایدی. بولمه‌گه یاقنلاشقان زمانده بالالرنڭ برسی کیلوب موسیو ژورژغه قوچاقلاندی. قورقنغان طاوش ایله آقرنغنه:

ـ : مین قورقام، قاراسه‌ڭزچی نی بولغانلر!

دیدی.

موسیو ژورژ بیك آشغوب بولمه‌گه کردی. ژوزه‌فین ایله ماریه‌نڭ هوشسز، جانسز کبی بر حالده یاتقانلرین کوروب:

ـ : هواسزلق! دیب قچقردی.

ترزه‌دن بو حالنی کوروب، در، در ایدوب قالتراب تورغان بالالر آراسندن الڭ زورسی کیلوب. قورقغان قالتراغان تاوش ایله موسیو ژورژغه:

ـ هواسزلقمی؟ نیقدر قورقنچلی نرسه ایکان! بیچاره ژوزه‌فین، بختسز ماریه! ئولدیلرمی ئلله؟ »

دیدی.

موسیوژورژنڭ بتون أیلنه‌سین چولغاب آلغان بالالر بارسی بر آغزدن:

— «انشاءالله ئولمگانلردر ئلی!» دیب قچقردیلر.

ژوزه‌فین ایله ماریه بو کیچه اشلرینی ایرته بترگانگه کوره کچکنه بولمه‌گه کروب، بر نیچه کوندن بیرلی آرزو و ایدوب یورگانلری «شاخ‌مات» اوینینی اوینی باشلاغانلر ایدی. بولمه بیك کچکنه، ایکی کشیدن باشقه ینه بر لامپه یانا، هوا صالقون بولغانغه طوب طولی بر ماڭغال کومرده یانوب طورا، استیناده‌غی تیشك یارق بارسی کاغد ایله یابشدریلوب قاپلانغان، هوا کررلك کچکنه گنه تیشکده قالمغان ایدی.

بو ایکی قزچق بولمه‌ده‌گی هوانی صولی صولی زهرلگانلر، صوڭره زهرلی هوانی صولی باشلاغانلر؛ باشلاری آغره یوره‌کلری صوغا باشلاغاننی سیزسه‌لرده، بیك اخلاص قویوب اویناغانغه سببنی تیکشره آلمغانلر؛ بولمه‌نی قاراب چغارغه وقتلری بولمی قالغان. شولای ایدوب هواده مولد الحموضه تمام بتکان، گل حامض فحم گنه قالغان، شوڭا کوره قزلر جانسز کبی قالغانلر ایکن.

موسیو ژورژ بولمه‌گه کرر، کرماز اشنی آڭلادی، خدمتکارلرگه نیچوك ایدوب دارولرغه کرككلگین توشوندردیده بولمه‌دن چقدی. بالالرده موسیو ژورژدن قالمادیلر، بتون اطرافنی چولغاب آلوب بوندی قورقنچلی حالگه سبب بولغان «هواسزلق» نڭ نیدن عبارت بولغانینی صورادیلر. موسیو ژورژ ده باشقه آتا آنالر کبی «سزنڭ عقلگز یتمی، سز آڭلامیسز» دیوب جواب قایتارمادی، بلکه شادلانوب دیدی:

— أیده‌گز، زالغه چغگز! لکن سوزلرمنی یخشیلاب طڭلارسزمی؟»

بارسی بردن — : طڭلارمز، طڭلارمز!!» دیدیلر؛ زالغه چقدیلر.

بر آزدن صوڭ موسیو ژورژنڭ أیلنه‌سنه تزلدیلر؛ تیکگنه طڭلاب توررغه دیب بربرسینه بالالرغه مخصوص اشارتلر بیرشدیلر. موسیو ژورژ اوشبو روشچه سوزگه کرشدی: بالالرم! یازا اوفی بلمگانلر، زورلر سوزن طڭلامغانلر مونه شولای «هواسزلق»دن بوغولوب ئوله‌لر. بزنڭ کوزلرمزگه کورنمی تورغان بر نرسه بار؛ اول نرسه یبرنڭ بتون أیلنه‌سین قاپلاغان؛ قایده‌غنه بوش یبر تابسه آنده کرگان. اول «هوا» بولادر. بالقلر صو ایچنده نیچوك یاشیلر، آدملر هم حیوانلرده هوا ایچنده شولای یاشیلر. بالقلر نیچوك صودن چقغاچده ئوله‌لر، آدملرده هواسز بیرده قالسه‌لر شولای ئوله‌لر. قوللرگزنی کوکرككلرگزگه قویگز! قاربیق نی اشلی ایکان؟

بالالر بارسی بردن قوللرن کوکره‌کلرینه قویدیلرده: «صوغا، سلکنه!» دیب بردن قچقردیلر.

موسیو ژورژ سوزندن طوقتامادی و دیدی: „مونه بالالر اول صوغو، اول سلکنو دنیاده یاشامق ایچون الڭ کرکلی بر نرسه‌در، اول حرکتگه تنفس — صولو آلو دیب ایتوله‌در. کوکرکلرمز هر قالقغان چاغنده ئلیگی بز کورمی تورغان هوا کوکرکلرمزنڭ ایچنده‌گی اوپکه‌لرگه کره‌در. کوکرکلرمز اچکه باتقان چاغنده تنمزده حاصل بولغان زهرلی هوا طشقه چغادر. بوندن یوز یکرمی یللر ئلك تنفس‌نڭ نیدن عبارت ایکانینی هیچ بر آدم بلمی ایدی. اول زمانده صولش آلوب، صولش بیرو، بدنمزده‌گی قاننی صووتو ایچون دیب بیله‌لر ایدی. شوڭا کوره آدملر ئلله نیقدر هلاکتلر اوتکاردیلر! بیچاره آدملر «هواسزلق» قربانی بولوب کیتدیلر! صوڭره هاروی اسملی برکشی کیچه کوندز اویلاب تیکشروب، بدنمزده‌گی قاننڭ بر تورلیسی قزل، بر تورلیسی قارا بولغانلغینی، بو ایکی تورلی قاننڭ هر برسی اوزلرینه مخصوص تامورلرده یوروگانلگینی طابدی. طامورلر نرسه‌لر، بیله‌میسز؟ الله تعالی‌نڭ قدرتی ایله تیریدن یاصالغان قایسی قالون، قایسی نچکه کوگارچین ایچه‌گی کبی طروبالردن عبارتدر. بو طامورلر بدنمزنڭ هر طرفینه جایلگانلر؛ قولمز یاکه آیاغمز کیسلگان چاغنده چقغان قانده شول طامورلردن چیغادر. کوکره‌گمز ایچنده‌گی یوره‌ك ایکیگه بولنه؛ برسی اوڭ یوره‌ك، برسی صول یوره‌ك دیوب آتالادر. ئنه هاروی اوڭ طرفده‌غی یوره‌کنڭ قانی قالون بر طامر ایله اوپکه‌لرگه بارغانین، اوپکه-

لردن ایکنچی طامور ایله أیلانوب صول طرفده‌گی یوره‌کگه کیلگانین کوروب بتون دنیاغه اعلان ایتکان.

موسیو ژورژنڭ سوزلرین ایس کیتوب، حیرانغه قالوب دکلی تورغان بالالر: «نیقدر یخشی کشی بولغان ایکان!» دیوشدیلر. موسیو ژورژ سوزنده دوام ایتدی و: «هاروی‌نی دیدی، بیله‌میسز؟ - صولو آلوب صولو بیرو، اوڭ طرفده‌غی یوره‌کدن صول طرفده‌غی یوره‌کگه قاننڭ آنساتلق ایلان اوتووی ایچون اوپکه‌لرنی کیڭایتوب ینه قصودن عبارتدر - دیدی. لکن بو سوزده طوغری چقمادی؛ چونکه قان اوڭ طرفده‌غی یوره‌کدن اوپکه‌لرگه بارغان چاغنده قارا توسلی، اوپکه‌لردن صول طرفده‌غی یوره‌کگه بارغان وقتده قزل توسلی بولادر. اوڭ یوره‌کده قان قارا توسلی بولو بده، اوپکه‌لردن صول یورکگه بارا تورغانی نیچوك ایدوب قزل توسکه کره‌در؟ مونه هاروی بونی دوشنه آلمادی».

بالالرنڭ یوزلری کینه‌تدن باشقه‌ردی. اوزلری ایچون معلومات حاضرله‌ب قویغان دیوب اویلانغان هاروی‌نڭ کشفنده خطالق قیلغانین ایشتکاچده، بو ذات حقنده کوڭللرنده حاصل بولغان حرمت بته باشلادی؛ بالالر کوڭلسزلندیلر. ژورژغه قاراب دیدیلر: «هاروی یاڭلش سویلگان ایکان!».

موسیو ژورژ جواباً دیدی: «کوڭلسزلنمه‌ڭز! سز همان هاروی‌غه حرمت ایدڭز! چونکه آنڭ طابوب بیرگان اوشبو آزغنه معلوماتی، تنفس‌نڭ سببلرین تیکشرر ایچون بیك یخشی بر یول بولدی. قاننڭ قایدن ایکانلگین، نرسه‌لر ایچنده یورگانلگین هاروی طابوب بیردی. ایندی قاراقاننڭ اوپکه‌لردن اوتکاچ قزل توسکه کروینڭ سببلرینی تیکشرو قولایلاندی».

دکلاب توروچی بالالر، صبیلرغه مخصوص بر ایتنش ایله: «درست!» دیدیلر وموسیو ژورژنڭ سوزلارین دکلی باشلادیلر. موسیو ژورژ:

آندن صوڭ یابق یرلرده قالغان آدملر هم حیوانلرنڭ ئولگانی کوریله باشلاغان. آدماڭ آغزندن بورندن چقغان بونی قایتادن تنفس ایدوب یاشامق ممکن توگللگین آڭلاغانلر. لکن اول وقت کرهٔ ارضنی آلتمش کیلومیتره یوقاریغه قدر چولغاب آلغان هوانڭ نیدن عبارت ایکانین بلمگانلر؛ شوڭا کوره یابق ییرده ئولوگه سبب بولغان نچار هوانڭ نرسه بولغانین آڭلاماغانلر. بونی ئزلاب تیکشروب طابو ایچون «ژیلاق» هم «پریستلی» اسملی ایکی غیرتلی آدم، کشینڭ صولش بیروب آغزندن چقغان «جان بو»نی معاینه ایتکانلر. پریستلی «مولد الحموضه» اسملی غازنی میدانغه چغارغان. بو مولد الحموضه قاراقاننی قزلغه أیلندرگانین آڭلاغان. مولد الحموضه ایله قاربون یاکه فحم دیگان ایکی جنسنڭ قاتناشوندن حاصل بولغان «حامض فحم» نڭده قزل قاننی قارا یاصاغانین کورگان. الڭ آقتقدن «لاوازیه» دیگان آدم صولش آلوب، صولش بیرو، هواده‌گی مولد الحموضه‌نڭ قانغه قاتناشوندن، قانده‌غی حامض فحم‌نڭ طشقه چغوندن عبارت بر حال ایکانین آڭلاب بتون دنیاغه اعلام ایتکان.

بالالرنڭ یوزلرنده شادلق علامتی ظاهر بولوب کیتڭ بر صولش آلدیلرده: «بیك الوغ کشی بولغان ایکان!» دیدیلر. موسیو ژورژ سوزینه بیك اهمیتلی روشده دوام ایتدی:

«مونه بالالر، شاید آڭلاغانسزدر ایندی، صولش آلوب، صولش بیرمك هوادن مولد الحموضه‌نی آلوب، آنڭ اورنینه آدمنی ئولدره تورغان حامض فحم‌نی بیرو دیگان سوز بولا ایکان!».

موسیو ژورژ قولینی بوغازینه قویوب دیدی: «بالالرم مونه بوغازلرمزنڭ ایچنده، کیکردا کدن یاصالغان «صولو یولی» اسمنده قالون بر طروبا بار. شول طروبا اوپکه‌لرمزنڭ ایچینه کروب جایلوب طارماقلانوب کیتکان، ئلله نیقدر نچکه‌گنه طارماقلر حاصل بولغان؛ شول طارماقلرنڭ اوچلری هر برسی برر قاپچقغه باروب طوقتاغان. بز صولش آلغان وقتده هوا صولش یولینڭ طارماقلری بوینچه باروب، شول قاپچقلر ایچینه کره‌در. بو کچکنه قاپچقلرنڭ أیلنه‌سی بالق سیتمه‌سی روشنده یاراتلغان نچکه طامور

لر ایله اوتورلگان، قاپچقلر ایچینه کروب قالغان هوانڭ مولد الحموضه‌سی طامورلرده‌غی قانغه کیته‌در؛ اما بدننڭ هر طرفنده حاصل بولوب، قان ایله برگه اوپکه ده‌گی مذکور قاپچقلرغه کیلگان حامض فحم صولش بیریلوب طشقه چیغادر. مولد الحموضه قاپچق-لردن قانغه قوشلغاچ قان ایله برگه بوننڭ هر طرفنده یوریدر؛ یورگان وقتده آشاب ایچودن حاصل بولغان قاربون ایله قوشلوب یانادر؛ شول یانودن تنمزده حرارت حاصل بولادر. مولد الحموضه ایله قاربوننڭ یانووندن حاصل بولغان توتون (حامض قاربون) اسمنده بولوب، قانغه قوشلادرده قاننی قارا توسلی یاصیدر. قان ایله برگه طامورلر بوینچه اوپکه‌لرگه کیلوب، آندن صولو یولی ایلان طشقه چغادر. بزده بونی نفس بیرو دیوب آتیمز. ئنه بیچاره ژوزه‌فین ایله ماریه‌ده بولمه‌نڭ هر طرفینی قاپلاب اوزلری ایچده قالغانلر؛ بولمه‌گه طشدن هوا هیچ کرمگان؛ ایچده‌گی هوانی صولی صولی مولد الحموضه‌نی بترگانلر، بتون بولمه‌نی ایچدن چقغان حامض قاربون ایله طولدرغانلر. صوڭره شول حامض قاربوننی صولی باشلاب اوشبو قورقنچلی حالگه کیلگانلر. اگرده ینه بر آز زمان بیلمی قالسه‌ق ایدی بو بیچاره‌لر ئولگان بولورلر ایدی.

بالالر عجبسنوب: «چنده ئولرلر ایدی بیت، ایندی قوتولدیلر! أیده‌گز شوشی ایشتکانلرمزنی آنلرغه ده سویلیك!» دیوب سویلشدیلر. ژورژ سوزنده دوام ایدوب دیدی: «اگرده تنفس بیرلمسه نی بولور؟ صناب قاراگز، نی بولاچق؟ یه! سزدن کوته‌م».

بالالر تنفس ایتماز ایچون آغزلرینی، بورو-نلرینی قاپلاب توردیلر؛ بر آزدن صوڭ ایچده جیو-لغان حامض فحم نی «پف» ایدوب چغاروب یباردیلرده: «طوررغه ممکن توگل!» دیدیلر. بارسینڭ یوزلری قزارغان، بوننڭ آخری بیك نچار بر حال بولاچغین اوزلرینڭ کچکنه عقللری ایله محاکمه ایدوب قور-قولرندن تتری باشلاغانلر ایدی. ژورژ ینه سویلی باشلادی: «کوردگزمی؟ نفس آلمی طورو نیقدر قیین! تنفس ایتمی طورونڭ آخری قورقنچلی ئولومدر. نیگه صوڭ تنفس ایتمی طورو ممکن توگل؟ نیگه ممکن بولسون! چونکه نفس آلمق بدنده حرارت حاصل ایدو دیمکدر. حرارت ایسه مولد الحرکه‌در، یعنی آدمنڭ حرکتی حرارتدن حاصل بولادر؛ حرارت بولماز ایسه حرکتده بولمی، حرکت بولمازسه آشاب ایچوب بولمی، آشالغان ایچلگان نرسه‌لرده هضم ایدلمیدر. شوڭا کوره ترکلکده قالمی، آدم ئوله‌در.

دیمك، سلامتلك ایچون حرارت لازم، لکن بدنده حرارت بولدیسه، حامض قاربون حاصل بولادر؛ اگر بو حامض قاربون طشقه چقماز ایسه بدننی زهرلیدر. شونڭ ایچون بوغولوب ئولگان آدملر قاپ قارا یانوب چغالر.

بالالرم! حاضرگه قدر سویلب کیلگان سوز-لرمدن نی آڭلادگز؟ شاید بوندن صوڭ هر طرفی یابلغان بولمه‌لرده طورمازسز. هر وقت یخشی هوا صولارغه آرزو ایدرسز؛ یاتا طورغان بولمه‌گزدن چقغان وقتده هواسینی صافلاندرمق ایچون تره‌زه‌لرینی آچوب قویارسز. یازوب، اوقوب اولطرا تورغان بولمه‌گزنڭ هواسنی سیره‌ك سیره‌ك کنه بولسه‌ده یاڭار-تورسز. انشاء الله اوسارسز، الوغلر کبی بولغاچ اوزگزگه ده یورت بیر حاجت بولوب صالدره‌چقسز، لکن صالدره‌چق ایولرگزنڭ توشمینه یاقین ییرده ایستگان زمانده آچلوب یابلا تورغان کچکنه گنه تره‌زه‌لر یاصاتگز! اگرده سوزلرمنی طوتار ایسه‌گز حقیقة بیك صاغ هم تازا آدملر بولورسز.

یوقاریده‌غی سوزلرمنی تیوشنچه تقدیر ایدر ایچون مونه اوشبو سوزلرنیده سویلمك تیوش کبی کورنه‌در: بر نفس آلغانده آدمنڭ اوپکه‌لرینه کره تورغان هوانڭ مقداری ییدی لیتره یارم بولا، یکرمی دورت ساعتده اون مڭ لیتره بولادر.

دکلاب تورا طوغان بالالرنڭ زوررافلری بو سوزگه عجبسنوب: «اون مڭ لیتره‌می؟ سبحان الله، نیقدر کوب ایکان!» دیوب قچقروب یباردیلر. کچکنه لریده حیرانغه قالوب زورلرینڭ یوزلرینه قارادیلر.

موسیو ژورژ طوقتامادی، همان سویلی بیردی: «شوڭا کوره سز هر وقت اوزگزنی بیك صاقلا گز، هوا صالقون بولغانده بر بولمه گه بر نیچه آدم کررگه طوغری کیلسه تره‌زه‌سنی آچوب هواسنی یا گارتا طورگز. ینه، نیندا-یگنه نرسه بولسون یانار ایچون مطلقا مولد الحموضه دیگان غاز کرك بولادر. مولد الحموضه‌لی هوا بولماز سه لامپه‌ده، شمده یانمیدر؛ مثلا یانا تورغان لامپه‌نڭ پو-زیری باشینه بر کاغد قاپلانسه لامپه سونه‌در، چونکه توبانده‌گی تیشکلردن هوا کرمی، هوا کرماز ایسه مولد الحموضه‌ده کره آلمیدر، دیمك یانا تورغان نرسه-لرده بزم کبی مولد الحموضه‌غه محتاجلر. شولای بولسه بولمه‌لرنی یاقترتمق ایچون یاغلغان لامپه‌لر شملرده مولدالحموضه صرف ایدوب حامض قاربون چغاروب تورالر ایکان.

اسسی بولمه‌ده، مونچه‌ده تنفس ایدرگه آغر بولا توگلمی؟ بونیدن؟ چونکه بولمه هم مونچه اسسی بولغان زمانده‌آنده‌غی هواده‌اسسی‌بولادر. اسسی بولغان صاین هوا جایلادر. جایلغان صاین مولدالحموضه آزایادر. شوڭا کوره کرك بولغان مولدالحموضه‌نی جیوب آلور ایچون تیز تیز تنفس ایدیله‌در. هوا اسسی بولغان چاغلرده «بو کون هواده بر آغرلق بار» دیوب أیته‌لر. بلکه سزده ایشیده تورغانسزدر. وحالنکه اسسی زمانلرده هواده آغرلق توگل، بلکه ییڭللك بولادر.

طشقی یاقدن بدنمزنی هوا قصوب تورا؛ اگرده هوا ییڭلایسه بدنمزنی قصویده ییڭلایه‌در. بدنمز ایچنده‌گی قان هر وقت طشقه چغارغه میل ایدوب هواغه قارشیلق قیلادر. هوا ییڭلایگاچ قانمزنڭ طشقه هجومنه طبیعی حالنچه قارشی‌تورا آلمی باشلیدر، بزده اوزمزده بر آغرلق سیزنه‌مز. ئنه شول اوز آغرلقمزنی هواغه اسناد ایته‌مز.

شول آراده ساعت اونبرنی صوقدی. موسیو ژورژ: یه، بالالرم! «تنفس»نڭ نیدن عبارت بولغانین شاید آڭلاغانسزدر. اگرده عقللی‌غنه بولوب ایرته‌گه کیچن شونڭ جیولور ایسه‌گز طاغن کوب نرسه‌لر سویله‌رمن، دیدی.

بالالر آیاق اوزه توروب، صبیلرغه مخصوص شادلق ایله: «عقللی بولورمز، عقللی بولورمز، هر وقت سزنی دڭلارمز!» دیدیلر.

موسیو ژورژ شادلغندن بالالرنی بره‌م بره‌م قوچاقلادی. بالالر زالدن چغوب بارغانده ایشتکان نرسه‌لرین بر برسندن صوراشورلر ایدی. اڭ کچکنه‌لری حتی «ر» حرفنی‌ده یخشیلاب ایته بلمگانلری «هار وی»نی: «های‌وی، های‌وی!» دیوب سویله‌نوب، اوزی بلمگان ئلله نیندی بر شادلق ایله زورلری آرتندن چغوب بارا ایدی.

بالالر آنالرینڭ یانینه کرگاچده آرالرندن برسی: «انکای! یاتا تورغان بولمه‌مزنڭ تره‌زه‌سنی بیك آزغنه آچق قوی. اگر آچماساڭ یاتمیم!» دیه، آناسیده کمال شفقت ایله بالاسنی قوچاقلاب سویه ایدی.

ملا نصرالدین خوجاشی

مراسله ومخابره

کرمینه (بخارا): «وقت» غزته‌سنده «قفقاز نامیستنیگی» عبارتی اورنینه «قفقاز قالغایی» دیه یازلنه‌در. اما بلخ، بدخشان وخراسان مملکتلری بخارا دولتینه تابع اولان وقتلرده تألیف ایدلمش تاریخ کتابلرنده بخارا خانی «خانیة الجمع» یاخود «کته خان» دیه لقب ایدلنوب، ذکر ایدلمش مملکتلرده اولان نائبلر «قغلخان» دیه تسمیه ایدلمشلردر. «نامیستنیك» سوزی „وقت“ استعمال ایتدیکی کبی „قالغای“ ایله‌می یاخود بخارا تاریخلرنده اولان „قغلخان“ دیمکله‌می ترجمه ایدلنور؟ اوشبوڭا „شورا“ده جواب یازلمقنی توقع أیلرم.

کمینه بهرام بیك ترجمان دولتشایوف.

جواب: „قالغای“ واختصار ایله „قالغه“ سوزی نوغای وقریم خانلقلرنڭ الوغ بر عنوان بولوب „نامیستنیك“

معناسینه طوغری کلور.

Матеріялы для исторіи крымскаго ханства

نام کتابنك مخلف اورننده بو کلمه‌لرگه تصادف ایدلنور. اما „قغلخان“ معناسی بزگه معلوم دگل. „قالقان“ سوزندن محرف اولسه عجب ایماز.

اوفا: اسلام مذهبنده اولان اعتقادات وفقه‌گه دائر مذهبلر حقنده مکمل صورتده یازلمش کتابلر اوز تیلمزده یوق. اوشبو سببدن خلقمز آره‌سنده پك کوب خرافاتلر ایجاد ایتولمشدر. بو کون „بخارا“ ده „سنی — شیعی“ غوغالری عالم مدنیتنك وخصوصا مسلمانلرنك دقتلرینی جلب ایتدی. سنی‌لك وشیعی‌لك نه شیلردن عبارتدر؟ بونلرنك آراسنده اولان آیرمالر بو درجه‌ده نزاعلرغه سبب اولورلقمیدر؟ ایشته بونی بیلورگه کوب آدملرنك آرزولری وار، فقط شفا تابارلق بر اثر یوق. مملکتمزنك مقتدر مؤلفلری اوشبو خصوصنی اعتبارغه آلوب اوز لسانمزده اعتقادات و احکام شرعیه تاریخلری ترتیب ایتسه‌لر ایدی.

«مسلم» و «خیر خواه»

پریژیوال: بغداد وبصره شهرلرنده اولان جمعیت سریه‌لر طرفندن نشر اولنمش „اخوان الصفا“ رساله لری بو عصرده طبع اولنمشمیدر؟ م ص نادرشین.

جواب: تماما یاکه قسما اوله‌رق „قالقوتا“ و „بومبای“، „مصر“ و „برلین“ هم „لیپسغ“ شهرلرنك باصلدیغی روایت ایدلنور. بعض جلدلرینی مالك اولدق ایسه‌ده بو کونه قدر تمامنی کوره آلمادق.

سمرقند: محترم «شورا» مجل‌سنی تام رغبت ایله مطالعه ایتدیکم اثناده شاعر ملیمز بهرام بك افندینك معنیدار شعرلرینی‌ده (سلیس وروان اولدیغندن) سوه سوه اوقویورم. „انسان خطادن پاك دگل“ دییورلر. بعضاً مشار الیهنك شعرلری ایچنه خطالق کوردیکمده او خطالرنی، مطبعه‌گه‌می؟ یاخود شاعرنك قلمی‌گه‌می؟

نسبت ویره‌چغمنی بیلمای متردد اولوب تورر ایدم. نهایت اوخطالرنی تصحیح ایتمگه قرار ویردم. درواقع اگر او خطالر مطبعه طرفندن بولسه بو یازدقلرم تصحیحدن یوقسه انتقاددن حساب اولنور. هر حالده محترم بهرام بکنك اوزیغه شخصی غرضم یوقدر.

۱۹۰۹ سنه ییلنده چقغان „شورا“ نك (۵عدد ۱۵۲ بیت ۸سطرینده: بزنی سوداگر) یرینه (بزم سوداگر) و (۲۰سطرینده: قویماین بول قراریندن) یرینه (قویمای بول قراریندن) دییلسه شعرنك وزنی رسا اولور. (۱۵۳ بیت ۲سطرینده: برنه بولسه) یرینه (هر نه بولسه) دیمك تیوشلی‌در. مذکور ییلده چقغان „شورا“ نك (۱۳عدد ٤۰۹ بیت ٤سطرینده: بروبان جایك) یرینه (بروبان جای) و (۱۱ سطرینده: تردد ایله اوغلم فنونه) یرینه (چالشمق ایله بول علم فنونه) دیمك مناسب‌در. چونکه: (تردد) نك معناسی: بر ایش اوزرنده قرارسیزلق‌در. تردد سعی وکوشش معناسنه کیلمز. اوشبو ییل چقغان „شورا“ نك برنچی عددنده (۲٤بیت ۹سطرده: وقف آقچه‌سین) یرینه (وقف آقچه سینی) و (۱٦ سطرده: کفرینی اخبار ایدر) یرینه (دفعهٔ اکفار ایدر) و (۱۸سطرده: خلق‌نی فدا ایدر) یرینه (خلق‌نی اضرار ایدر) دییلسه مناسب ایدی. (۳۲ سطرده: دیب غم بسیار ایدر) دییلمشکه (غم ایتمك) سوزی هیچ بر یرده قوللانلمز، بلکه غم ییمك وغمکین اولمق سوزلری وار، شونك ایچون بو موقعده (غمین بسیار ایدر) دییلسه بر آز مناسبتلی بولور ایدی. چونکه بو سوزنك معناسی: اوز غمینی کوبایتور، دیمك اولور. ینه شول صحیفه‌نی ۲ نچی ستوننده (۸ سطرده: بیت ایله اشعار ایدر) یربنه (نظم ایله اشعار ایدر) دیمك کلیشلی ایدی. اوشبو صورتده هر ایکی مصراع نك مضمون وفحواسی بویله اولور ایدی: ترجمان، بو سوزلرنی بیلمسدن یازمس بلکه اوّل یخشیغنه بیلب صوکره نظم ایلب اشعار یعنی اخبار ایدر. معلومکه «بیت» دیب یالگوز ایکی مصراع گه دییورلر.

معلم حاجی معین بن شکرالله

اورالسکی: — قرآن شریفنڭ الفاظ مترادفه‌سی حقنده بر کتاب تألیف اینچکن راغب الاصبهانی «المفردات» تام اثرنده وعده ایتمشدر. اوشبو کتابنی تألیف ایتمشمی؟ ایتمش ایسه طبع اولنمشمیدر؟ هادی طولبای

جواب: بزگه معلوم دگل.

متنوعه

اعتکاف ایله جزا — خلاف شریعت اوله‌رق بر ایر ایله خاتون آراسینی تفریق ایتمش بر ملاغه قفقاز شیعه ادارهٔ روحانیه‌سینه تابع اولان ایریوان مجلسی فقه کتابلرنده بیان ایدلمش شرطلرینی تمام یرینه کتوروب مسجدده اون کون اعتکافده طوررغه حکم ایتمشدر. «صدا»

الڭ ایسکی غزته — الڭ ایلک مرتبه غزته چیقاروچیلر چین خلقلری اولوب، بونلرنڭ برنچی دفعه چیقارمش اولدقلری غزته‌لری «کنغ باو» اسمنده‌در. شمدی ١٦٠٠ نچی ییلنده‌در.

اوغریلرنی طوتمق — فرانسه‌ده اوغریلرنڭ اوغرلادقلری وقتلرنده اوز اوزلرندن رسملرین آلا طورغان یگی بر فوتوغراف قورالی ایجاد اولنمشدر.

تیلسزلر مکتبی — سلانیک شهرنده تیلسزلر مکتبی آچلدیغنی «صباح» غزته‌سنده اوقودق.

مصر — امید بورنی یولی — انگلیزلر مصر ایله امید بورنی آراسنده تیمر یول صالالر. بو یول قونغو مملکتنی آرقلی اوزوب کیته‌در. ایمدی ٩٠٠ چاقروم قدرگنه اشلرگه قالمشدر. بونڭ ایسه بر ییل ایچنده تمام اوله‌چغنی امید قیله‌لر. تمام اولدیغی صوڭ اسکندریه‌دن امید بورنینه تیمر یول ایله وارمق ممکن اولور.

جراحلکده ترقی — آمریقا دوقتورلرندن قاریل، آیاغی صنوب اشدن چیقمش بر اتنڭ آیاغنی کیسوب آلوب ایکنچی بر ایلکدن اولگان ات آیاغی ایله یالغامشدر. ٢٢ کون اوتدیکنده ات عاریت آیاغی ایله یوروب کتمشدر. «الجامعه»

خدیو کتبخانه‌سی — مصرده اولان خدیو کتبخانه‌سنده اولان کتابلرنڭ عددی ١٩٠٨ نچی ییلڭ اوشبو روشده اولمشدر: عرب تیلنده ٣١٥١٨، ترکی تیلنده ٢٤٠٩، فارسی تیلنده ٦٥٠ جمله‌سی ٣٤٥١٩. اوشبو کتبخانه‌ده بونلردن باشقه افرنج لسانلرنده هم کتابلر کوبدر. بونلرنڭ جمله‌سینڭ عددی ٢٩٧٥٢ در.

برکاتلی عائله. اندلس خلیفه‌لرندن عبدالرحمن بن الحکم نڭ ١٥٠ اوغلی و ٥٠ قزی وار ایدی.

شکرنڭ ضرری. بعض بر دوقتورلر تش هم ده معده (آش قازانی) ایچون شکرنڭ پك ضررلی ایدیکن کشف ایتمشلر وبعض بر آدملر بوندن منعلانرگه باشلامشلردر.

«اسفی» شهری — یگی بر جزیره تابمق قصدی ایله «المغرورین» اسمنده اولان عربلر «اشبونه» (لیسبون) شهرندن محیط دکزینه کروب کتمش عربلر قناریه آطه‌لرینه اوچرادقلرنده مملکتلرندن پك اوزاق کتدیکلری ومقصدلرینه یته آلمادقلرنی سببلی «وا اسفی!» دیه قایغرمشلردر. شمدی اوشبو یرده اولان شهرنڭ اسمی اوشبور مناسبت ایله «اسفی» دیه مشهور اولمشدر.

قاف تاغی — حکایت کتابلرنده وبنو اسرائیل آراسنده شهرت تابمش اولان قاف تاغی «البرز» تاغینڭ عینی ایدیکی معلوم اولمشدر. «قفقاز» و «قفقاس» اسملری اوشبو «قاف» دن آلنمشدر.

الوغ بك — چین مملکتینه آثار قدیمه وتاریخیه‌نی تفتیش ایتمك وخریطه‌لرن آلدرمق قصدی ایله اسلام عالملرندن عبارت بر هیئت فنیه کوندرمش اولوغ بك خاننڭ وفاتنه میلادی ایله اوشبو ییل ٤٦١ ییل اوله‌در. بوندن صوڭ اسلاملرنڭ فن من ایله اشلری اولمای یالقاولق زمانه‌سی باشلانه‌در.

خیرلی زمانلر — اسلام مملکتی وعلما ایله طولوغ اولان «مرو» شهرندن شافعیلر اوزون مناره‌لی بر مسجد بنا ایتدیکلرنده حنفیلر بوکا آچیغلاندیلر «نیچون بزنڭ مسجد مناره‌سندن اوزون ایدوب مسجد صالدکز؟» دیدیلر وبتون خلق هم حکومت

کوزی اوکنده اوت تورتوب یاندروب قزنوب طوردیلر.
بوواقعه، ایزگی زمان اولان ۵۹۶نچی هجریده ایدی.

* استانبولده خیر صوراشمق ممنوع اولدیغی سببلی غرداوای (پولیس)لر قارت بر خیر چینی طوتوب پا- لیتسه‌گه الوب واره‌شلر ویانینی تنتوب قارامشلر. کیومینک یاماولری آستونده روس آقچه‌سی ایله توقز یوز صوم مقدارنده آقچه چیقه‌شدر. «صباح»

اوفا ولایتنده اوقو - یازو - اوفا زیمستواسینک آلغان حسابنه کوره: مذکور ولایته‌گی هر ملتنک هر مک کشیسندن شوشی قدریسی اوزنچه یاکه روسچه اوقو - یازو بله‌در:

	شهرلرده	آوللرده	عموما
روسلر	۴۸۰	۱۳۵	۱۶۱
باشقردلر	۲۴۹	۱۸۴	۱۸۵
تاتارلر	۲۹۴	۱۸۶	۱۹۱
چیرمشلر	۶۷۱	۳۲	۳۳
چواشلر	۳۱۴	۵۵	۵۷
تیپته‌رلر	۲۳۳	۲۳۹	۲۴۰
موقشی‌لر	۱۲۱	۸۲	۸۳
آرلر	۳۷۵	۱۹	۱۹
میشه‌رلر	۳۵۳	۲۴۴	۲۴۷

بو حسابقه کوره: ابتدائی تحصیل الک تعمیم ایتکان ملت میشار وتیپته‌رلر بولوب باشقردلرده‌ر وسلرغه قاراغانده آلدارق طوره‌لر. لکن شول قدریسی‌وار: روسلرنک اوقو - یازو بلگانی آرتغراق بله، بعض بر فنلرده کورگان بولا؛ مسلمانلقی عادتده کاغد اوستنده طاراقان یوگورتودن اوزمیدر.

اوی ایچنده گل آسرامق - هوا اوشبو اوچ نورلی شیدن عبارتدر: کیسلارود (مولدالحموضه)، آزوت، اوگلی کیسلاتا (حامض فحم). بونلرده تم (طعم)، توس، ایس یوقدر. مولدالحموضه‌نک خدمتی قان صافلامق اولوب صولش واسطه‌سیله ایچ‌که کرر هم کوچلی اولدیغندن صولشنی یش یش آلدرر. صولش یش آلنو سببلی یوراک قاغوی قوتلانور و یوراک قاغوی قوتلانوی ایسه حیوانلرنک هلاکت اولمقلرینه سبب اولور. لکن آزوت، بونک کوچینی کیموته و صولش آلمقنی لازم مقدارنده‌غنه ایتوب طوتادر. حامض فحم نک حیوانلر ایچون حاجتی یوق بلکه ضرری کوبدر. یوز الوش مولدالحموضه‌ده دورت الوش حامض فحم اولسه اول هوا ضررلی صانالور. قان صافلانغان وقتده قانغه مولدالحموضه قوشولا وحامض فحم صولش ایله چیقوب هواغه تارالوب طورادر. پیچ وباشقه نرسه‌لر یانغان وقت حامض فحم توتون ایله تارالادر. چرک نرسه‌لردن هم چیقوب طورادر. مولدالحموضه‌نک هواغه تارالوب طورمقی سببندن هوا بوزولا و حیوانلرنک تلف اولمقلرینه سبب اوله‌در. ایشته اوشبو ضرردن آنچق اولنلر قوتقاره‌در. اولنلر هواداغی حامض فحمنی اوزلرینه آلوب شونک ایله غذالانوب طورالر. بوندن معلوم اولورکه اوی ایچنده‌گی هوانی صافلار ایچون گللرنک فائده‌لری کوبدر. خصوصا کشیلر کوب طورغان اویلرده گللر کوب اولورغه تیوشلی.

عبدالغنی دولتکلدییف. «قوستانای» غارادسکی اوچیلشچه‌ده ۵ نچی صنف شاگردی.

لطائف

۶۹

«بالالرم پک زیراک وپک اوتکونلر، اوزمه اوخشاغانلر» دیه ماقتانوچی برکیمسه‌گه اوفانک ظریف حضرت: «بولسه بولور پک چیبار و پک اوتکار وب سوگشولری ایشتوله‌در» دیمشدر.

۷۰

بایلردن برینه: «دشمنلرک وارث‌گه وصیت درست دگللگی حقنده - تمرتاشی کتابندن فتوی صورتی یازوب تابشرمشلر ایدی، نه اولدی‌ده شرعی محکمه‌مز آنلرنک ضررینه وسنک فائده‌که فتوی ویردی؟» دیدیکلرنده بای: «بنم طوغانلرم - تیمرتاشی - کتابندن فتوی صورتی

تابشردیلر ایسه بن‌ده غافل یاتمادم ـ بن ـ پیتربور
تاشی کتابندن فتوی صورتی تابشردم، ایشته شوڭا
موافق فتوی چیقدی» دیه جواب ویرمشدر.

٧١

بر بغدادلی ایله مدینه‌لی اوز شهرلری ایله مدح ایدشدیکلرنده مدینه‌لی: «اسلام علمی وعالملری بزدن چیقدی!» دیمش. بوڭا قارشو بغدادلی‌ده: «درست، سزدن چیقدی، فقط کیرو قایتوب کرمادی» دیه الزام ایتمشدر.

٧٢

واعظلردن بریسی شهرده اولان بر سفاهت خانه طوغروسنده اوزون بر وعظ سویلاب نفرتلندررگه طریشمش. مسجددن چیقدیغی ایله واعظنڭ آرتندن واروب بریسی: «افندم! یامانلادیغڭ اورن قایسی اورامده‌در، آدریسنی لطفاً بڭاده بیلدرسنه!» دیه صورمشدر.

کچکنه حکایه

بر تورك قزی آغزندن

(استانبولسکیا نوڤستی‌دن)

بیك شەب كاریته بزنڭ قاپقا توبندن اوزدی‌ده ئه‌کرنگنه کیری بورولدی. بو برده عجب اش توگل هر کون بزنڭ قاپقا توبندن ئللی نیچه کاریته اوزوب طورادر. پارادنیدن شلدرر ایتوب زڤانوق تاوشی ایشتولدی. بوده بر عادی اش، بزگه قوناقلر کیلگان بولور. مین ترزه آرقیلی کوز صالدم. خدمتچی قز ایله برگه‌باصقچدن ایکی خانم منوب کیلگاننی کوردم. بوده یات بر اش توگل. فقط کوب وقت اوتمه دی، توبه‌نده تاوش کوتارلدی وحرکت باشلاندی. بونلر بزنڭ ئوی خلقینڭ بر تورلی اوڭایسزلانوینی وبورچولغانلقینی کورسته‌لر ایدی. مونه مونیسی عادی بر نرسه توگل ایدی.

مینم خادمه‌م اینه‌گینه آبنه، آبنه مینم یانیمه یوگوروب کیلوب:

ـ تگیلر بیت، طوتاش، تگیلر! دی.

مین ـ تگیلرڭ کم صوڭ سینڭ؟

ـ شبهه‌سز شونلر ایندی گوزه‌لم. والله شونلر. سین تیزره‌ك اوز بولمه‌گه کیت، سیڭا آنلرغه کورینورگه یارامی. خادمه همان شول سوزلرنی سویلی، سویلی، أنکاینڭ بولمه‌سینه تابا کیتدی.

مین ئوینمزده نیندای واقعه بولغانلقنی برده آڭلامادم. شونده‌ده نیچوندر اوزمده بر طنچسزلق سیزه باشلادم.

أنکای یارطیلی آچلغان ایشکدن باشن طغوب «قزم، اوز بولمه‌گه کیت!» دیدی. مین أنکایدن نیچون دیب صورارغه‌ده ئولگورمدم، مر بیه‌م کیلوب قولمدن طوتوب اوستری باشلادی. مینم کیریله‌نه‌سم وشونڭ طوروب کیلگان خانملرنی کوره‌سم بیك کیلسه‌ده، آنلرنڭ یافنلاشقان آیاق تاوشلرینی ایشتکاچ اوزم قاچا باشلادم.

مین طشدن بر نرسه بلمگان کبك کورونسه‌م‌ده، درستینی أیتسه‌م، بو خانملر کیلگاچ مینم یوره‌گم دوپ، دوپ صوغا باشلادی وبیك یاخشی بلدم‌گه، بونلر قز کوزله‌رگه کیلو چیلردر.

بونلر مینی کوزله‌رگه کیلگانلر. البت. مین‌ده بیت باشقه یاش قزلر شیکلی اونبیش یاشیمه یتکاچ، حیاتدن طویا وئولمنی ایسکه توشوره باشلاغان ایدم. یوق نرسه‌لردن بورچولا وهر وقت یاقنلریمه: «الله، تیزره‌ك مینم جانمنی آلسه ایدی‌ده، مینی سزدن قوتقارسه ایدی!» دیه ایدم. مین أیندی حاضر أیتوب کیتیم، لـکن کشیگه چقماسون، بر یاش‌قز هر بر مناسبت ایله «خدای مینم جانمنی آلسون ایدی!» دیب سویله‌نسه، بیك یاخشی بلگرکه، اول قز کیاوگه باراسی کیله‌در.

مینم پسیبیم «مستان»‌ده تگی خانملردن قورقفان بولورغه کیره‌ك: اول مینم آرتمدن چاووب یوغاریغه

مندی‌ده آیاقلرم یاننده اشقنورغه طوتوندی.

مین: «ییته‌ر مستان، ایندی بزنڭ آراده ایبده‌شلك بتدی. ایندی مین ییتگان قز. یاوچیلرنی کورمادڭمونی» دیدم. مین اوزمنڭ کچکنه پلانمنی قورا باشلادم. میڭا ئویده نیندی اش بولغانن بامامشکه صالنورغه واوزیمه بلش بولماغان خانملرنڭ یانینه برده چغاسم کیلماگاننی بلدررگه تیوش ایدی.

مربیه‌م اوخلداب مینم یانیمه کیلدی‌ده: یه! دیب قچقردی. مین: نرسه‌یه نیندی اش بار؟

شول ساعت مینی بتون ئوی ایچی صرب آلدی ومیڭا کیه‌رگه آل توسنی أختیار ایتدیلر. همه‌سی:

تیزرك بول، تیزره‌ك، نسته مشطردیسن؟ دیلر ایدی. بو اشلر مینی بیك خورلاندرالر وآچویمنی قابارتالر ایدی. مین اوزمنی بر تاوار کبی صانی باشلادم. شوندی تاوارکه، ایه‌لری آنی مودادن چقماس بورون الڭ اوچوز حقغه بولسه‌ده صاتوب قوتولورغه طریشالر. مونه شوشی فکر مینی قوتورتا ایدی...

هیچ بر تانیش توگل خاتونلر، سیڭا معلوم بولماغان بر افندی اسمندن کینه‌تکنه کیلسونلرده، سینی کوزله‌سونلر!! آنلر سینی، آللرنده‌غی بر کیسه‌ك ماتیریانی قاراغان شیکللی، برده تکلفسز نیسز باشڭدن آیاغڭه چاقلی قاریلر. ئه سین کوزلرڭنی توبان ییه‌روب صن شیکللی قاتوب طور!! سینڭ یازمشڭ حل قیلنه. یاوچی خاتونلر برده آشوقمیچه چایلرینی اچه‌لر، حالبوکه سیڭا یارتی ساعت، یل شیکللی اوزون طویولا. بتون ئوی ایچی، طن آلمیچه کوب معنالی: «بز ئلی تاغی‌ده کیلورمز» جوابینی کوتوب طورالر.

اگر آنلر سینی یاراتماسالر، کورگان بر کشیگه: اول بزگه اونامی، آنڭ توسی، بیتی، بویی، بیلی بز ئزله‌گانچه توگل!» دیه سویله‌ب یوریلر.

ئه موڭا قارشی یاقنلرم: «بزنڭ قزمز شوندی ئیدیال آصری وشوندی، شوندی بولورغه تلی!» دیب أیته آلمیلر.

مونه شوشی آچی فکرلر فوق‌العاده بر تیزلك بلن بری آرتندن بری مینم باشمدن اوتوب طورالر واسسی کوز یاشلری بیتمنی چلاتالر ایدی. یالقدرغچ مربیه‌م میڭا همان:

یغلاما ایندی قزم، قزارغان کوزلرڭ بلن آنلر یانینه نیچك چغارسن؟ دیه ایدی. مینم قوللرم توالیت اوستالنده قاپشانوب وآقتارینوب طورسه‌ده، هیچ نرسه تابا آلمی ایدم.

مربیه‌م مینی بولای اوگوتلی ایدی: «سین بیك شه‌بده یورمه، اول حدلی ئه‌کرنله‌مه‌ده! تیره یاغیڭا قارانما، کولمه، بیتڭنی ئورولدرمه، کوزڭنی آقا یتماده، یوموب‌ده طورما! آرتق دنیانی تانوغان کشی شیکللی‌ده قیلانما، هیچ نرسه‌دن خبرسز جوله‌ر قز کبی‌ده کورونمه، آنلرغه آیاقلرڭنی وقوللرڭنی کورستودن صاقلانا کور!» چونکه مینم قول وآیاقلرم اول حدلی ماتور توگللر... اگر ایندی بر توشکان تشمنڭ اورنینی کورستسه‌م اش خراب بولاچق، مینم بخت وسعادتم بتونله‌ی یوغالاچق ایمش! مربیه‌م أیته:

«توقتا، مونه بوتاسماڭنی توزه‌تیم ئلی!»

«ساچڭنی آزراق کوتار، یه ئلی یوروب قارا!»

«یاخشی، مونه شولای، برآزغنه ئه‌کرینره‌ك!..»

بز قوناق بولمه‌سینه باروب کردك. آلدمده ایکی کوله‌گه یاکه ایکی سحرچی طورالر! آنلرنڭ آلدینه بارو بلن اوزمنی آرغان کبی حس ایتدم، تزلرم قالتراغان کبی بولدی. آیاق اوستونده طورا آلمی باشلادم‌ده، کنه‌فیگه آودم، تگیلرنڭ دقتلرینی جلب ایتدم آخری، دیب اویلاغاچ اویالودن بیتم قپ قزل بولدی. بوقزارونڭ مینم بیتیمه کیلشمگانلگینی اویلاغان صایون قزارا بارا ایدم.

برنیچه مینوتدن صوڭ مین اوز اوزمنی جیا باشلادم‌ده اویلادم: بوسی قاین آنا بولداچیدر آخری، اول دنیاده‌غی بوته‌ن قاین آنالرغه بیك اوخشیدر. اول اوزی کچکنه، اسکیله‌ت شیکللی کیبکان، ماتورراق کورینور ایچون یاش قزلرچه قیلانغان بولا. سویله‌شکانده آغزینی شول حدلی قصاکه، سوزلر کوچکه کوچکه‌گنه اچقنالر. مینم اوستیمه شول چاقلی اوتکون قاریدر ایدی‌که، گویا مینی کنه‌فیگه قاداقلاب قویار

غه تلیدر ! اوز اوزیمه صوریم : « شولایوق مونڭ اوغلی‌ده اوزینه اوخشاغانمی ایکان ؟ » مین آنی بیك یاخشیلاب قارادم . یارب ، بو تیکلی‌ده سویکمسز بولور ایکان !

ایکنچیسی آنڭ قزی اولوب ، مونیسی باشقه اوصال خاتونلر شیکلّی کونچی وبه‌یله‌نچك ایدی . آنڭ شوندی بولوی بیك آچق کورونوب طورا ایدی . اول میڭا بیك جنتکلاب قاری ، یاشل کوزلرنڭ گی اوت بر یانا، بر سونه ایدی . میڭا اشاناڭز ، باشمدن آیاقلریمه قدر سوزگان بو قاراشلر مینی روحاً گنه توگل ، جسماً ده متأثر ایتکان ایدی . قاین آنا بولداچی چایینڭ آقتق یوطومینی یوتقانده ، مین آسترتتغنه أنکایگه تابا قاراب اوز اوزمدن یوزنچی مرتبه : « بو ، یاوچیلر مینم صفت وتالانتلریمنی تقدیر ایته‌رلرمی ایکان ؟ » دیه صوری ایدم .

اوف ، مین دخی اوز بولمه‌مه قایتدم‌ده ، ایرکن بر صولش آلدم . لکن مونده میڭا دخی‌ده اوز بزنکی لرنڭ تنقید ومواخذه‌لرینی ایشتورگه طوغری کیلدی . برسی : ئورولوب اوطوردڭ ، دی ایکنچیسی کوبره‌ك قزاردڭ ، دی . اما مینم تالانتلرم ، تورلی بلکلرم وموزیقه‌م حقنده بره‌وده بر سوز أیتمی . . . ئلله میڭا آغز آچارغه‌ده رخصت ایتمگان تگی خانملر قاشنده بونلرنڭ بر تینلك‌ده اهمیتی یوقمی ایکان ؟

آه ، میڭا اوزمنڭ فکرلرم ، حسیاتم ویوره‌گمنی آڭلی طورغان بر کیاو طوغری کیلسه . . . « طوغری کیلسه ! » دیومدن عجبله‌نمه‌ڭز . چونکه بزنڭ ایشیلرنڭ اویله‌نوینده « تصادف » دن باشقه یول یوقدر .

تگی خانملر ، أنکای بلن اوزلرینڭ اوغللری حقنده اوزاق سویله‌شکاچ ، آنی مافتاب کوککه کوتارگاچ قایتوب کیتکانلر وچققانده : « بز تاغن‌ده کیلورمز ئلی » دیگانلر .

کیچ بلن مین أتکاینڭ کوز قاراشلرندن بیك قاوشادم . اول مینم اوستیمه عادتده‌گیچه جدیت بلن ، فقط بر تورلی یاڭی نزاکت ایله قاری ایدی .

بر آتنا اوتدی . ایکنچیسی‌ده اوظدی ، اما یاوچی لر یاڭیدن کیلمدیلر . لکن بز ، بیك کوب زمانلر اوتکاندن صوڭغنه یاراتماولرینڭ سببنی آڭلادق . مین مونی خاطرلاغانده کوله‌رگه‌ده ، یغلارغه‌ده باMیم . مینی یاراتماولرینه سبب شول بولغان ایکان کم : مین کوز ارمنی کوتاروب آنلرنڭ اوستینه قارارغه باطرچیلق ایتکانمن .

آنلر کشیلرنڭ کوزلرینه طوغری قاری آلا طورغان قزنی اوغللرینه خاتونلقغه آلورغه عمرده رضا توگللر ایمش ! !

آنلر فکرنچه ، موندی قزنی آلو ، یگتنی خراب ایتو صانالا ایکان ! !

کورونورگه چققان یاش قزغه اوزینڭ کوزلری ایله فائده‌لانورغه‌ده رخصت ایتلمیدر . آڭلیسزمی ؟ اول مسکینه اوزینڭ کوزلری ایله قارادون‌ده محرومدر ! . .

احمد حکمت .

تیل یاریشی

XI

اوشبو ئیلده اوروج آینڭ اون بیشنده برنچه تانیش بیلیش‌لریمی کورمق اوچون تاشکند اولکاسینه باریب ایدیم . بیلیش کشی‌لریم مینی اوروج کیچه‌لرینده کشی‌لر جییولا تورغان اورینده آلیب باریب دیدیلر : بول اورون سویونچلی ، قایغولی ، کولکولی ، یغلاکولی اورون‌دور ! مین قراب انده بر یورت اوستینه « مسلمان اوینی‌نیڭ یورتی » دیب یازیق کوروتم . آقچه تولاب انده کیرویمز ایله اویون باشلاندی . بر نیچه مسلمانلر اورته‌غه چقیب قول اياغ ایله دیمیراسلغچ‌لرغه منیب اوین‌لر اویناديلر ، کولگولی سوزلر سویلادیلر . مینمچه قایسی اویون بولسه‌ده قوانورلیك ایدی . اوزیمدن اوزیم قایغورورلیك اویون‌لر قایده ؟ دیب سورار ایدیم . تورت یاقیمدن کشی‌لر آغزیندن باله چیقمدی ، باله چیقمدی دیگان

سس‌لر قولاغیمه کیلور ایدی. مین قایسی باله‌نی چقماغانینه کشی‌لر قایغورالر دیب تورور ایدیم. شول اورنده بر اون بیش یاش چاماسنده ایر باللابولمه‌دن اورتاغه چقدی. بار کشی‌لر، قری‌لر، یاش‌لر، بیلیم‌لی‌لر، بیلیم‌سزلر بولسون تورت یاقدن کویدوم! یاندوم! اولدوم! دیب قچقرا باشلادیلر. اول باله آلتی یوز چماسنده جیلمیش کشی‌لر اورتاسینده بر آز تورغاندن سونك بر نیچه کشی‌لر آلدیغه قارشو توروب آلرغه قراب اوشبو قوشوق‌لرنی اوقودی:

مینم اوزیم سزلرنی کویدورغوچی باله مین!
یورك بغری‌لریگیز یاندورغوچی باله مین!
آقچه‌سی یوق کشی‌نی برده یاخشی یاراتمیم!
آقچه‌سی کوب کشی‌نی قواندورغرچی باله مین!
یوزیم‌غه سز باقماگیز آقچه الده بولمسه
الیم توتمس آقچه‌سز کیمسه بیلسون بیلمسه!
مینم کبی باله‌نی بر کورمامیش کوزیگیز
قایغولانمك آقچه‌سز باله سزغه کیلمسه!

دیب باله اورتادن چقیب کیتدی. اندن سونك جیلمش کشی‌لردن کویدوم! یاندوم! اولدوم! دیب قچقروچی‌لر کوبایدی‌لر. باله‌نی گیرو چاقروچی‌لرده بار ایدی. باله ینگی‌دن کشی‌لر اورتاسینه چقیب اوشبونی اوقودی:

سزلر مینی کورماقغه قایته تیلایسز
آقچه بر دیب سوراسم آقچه‌گیز یوق نیشلایسز؟
مینم یاقده ایمدی سز کونگلوگیزنی کوب قویمنك
آقچه سزدن مین قاچدیم بارماقیگز تیشلایسز!

دیب باله یوغوروب بولمه‌غه کیریب کیتدی. مونده تورمیش کشی‌لر کویدوم! یاندوم! اولدوم! دیب قیچقرا قیچقرا اویون یورتندن چقیب کیتدیلر. مین بول اورنده بیلدیم: قوانچلی، قایغولی، کولگولی، یغلاگولی اورن قایده ایکان! شول اویون یورتنده مسلمانلرنی قیلغان اویون‌لرین، ینه کولگولی سوزلرین ایشوتوب، مسلمانلرده بشقه اوروغ‌لر کبی اویون یورتی قوروب ایش کورگوزورغه بیلور ایکان‌لر دیب قواندیم ایسه‌ده، باله‌نك آرتندن کوب کشی‌لرنی کویدوم! یاندوم! اولدوم! لرینی ایشتیب باله‌نك‌ده آلرغه دیمیش سوزلرین تینگلاب کوب کوب قایغولندیم. بول یاق مسلمانلرینه باشقه اوروغ‌لر تیلنده ایتلیب یورمش یمان ایش‌لرینه، مونده، مسلمانلرنی اوزلری کوز آلدینده کورساتمق‌لیك‌لری بیلمیش کشی‌لریم ایله، منگا قایغولانمق ینه کوز یاشی اورنینه قان آغوزوب یغلاماقغه اورونلر آچدی.

. . . .

«محمد علیه السلام» رساله‌سی حقنده

اوشبو رساله‌دن مکتب باللارینه درس اوقوتوچی محترم معلم و محترمه معلمه افندیلردن ٤٨ نچی بیت ١٦ نچی سطرده اولان «عبدالله» سوزینی بوزوب آنك یرینه «حمزه ایله عباس» دیه یازوب اوقوتمق لرینی خلوص قلبم ایله رجا ایتمکده‌یم. علم خدمتی اوستنده اولان ذاتلر انشاءالله بو رجامنی قبول ایدرلر. بونك سببنی تفصیل ایله «شورا» ده یازسه‌م کرك.

رضاءالدین بن فخرالدین

١ نچی فیورال ١٩١٠ سنه «اورنبورغ»

محرری: رضاءالدین بن فخرالدین.

ناشرلری: محمدشاکر و محمدذاکر رامیفلر

«شـورا» اورنبورغده اون بیش کونده بر چققان ادبی، فنی و سیاسی مجموعه‌در.

آبونه بدلی: سنه‌لك ٥، آلتی آیلق ٢ روبله ٦٠ کاپك.
«وقت» برلن برگه آلوچیلرغه:
سنه‌لك ٩، آلتی آیلق ٤ روبله ٦٠ کاپك‌در.

ТАКСА ЗА ОБЪЯВЛЕНІЯ: НА 2-й СТР. ОБЛОЖКИ 30 КОП., НА 3 и 4 СТР.—20 К. ЗА СТРОКУ ПЕТИТА.
АДРЕСЪ: г. Оренбургъ, Редакція журн. „ШУРО“,

اورنبورغده «وقت» مطبعه‌سی.

ТИП. ГАЗ. „ВАКТЪ“ ОРЕНБУРГЪ.